ORTODOKSİA

AHLÂKİ VE DİNİ RESALE

Müdürü mes'ul
MELETIOS LUKAKIS

Mahal idare
Tahta Minare, Vodına Sokağ 42
İstanbul — Fener

ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΗΘΙΚΟΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ
† Ο ΧΡΙΣΤΟΥΠΟΛΕΩΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΗ'. — ΙΟΥΝΙΟΣ 1943 — ΤΕΥΧΟΣ 6

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΣΚΕΨΕΙΣ

Δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ ἐξετάσω τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα ὡς λαμπρὰ καὶ θαυμαστὰ ἀγάλματα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἵδρυσαν ἔξοχα πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητος. Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Καρτέσιος, Σπινόζας, Κάντιος καὶ ἄλλοι γίγαντες τῆς σκέψεως θὰ εἶναι πάντοτε ὀλίγοι, ἐλάχιστοι ἀριθμητικῶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ μέγα πλῆθος τῶν σκεπτομένων ἀνθρώπων τοὺς ὁποίους περιλαμβάνουν καὶ θὰ περιλαμβάνουν ὅλοι οἱ τόποι καὶ ὅλοι οἱ χρόνοι. Οἱ σκεπτόμενοι αὐτοὶ ἄνθρωποι χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν δύναμιν καὶ τὸν καιρὸν νὰ ἱδρύσουν φιλοσοφικὰ συστήματα, μὲ τὰ ὁποῖα, ἂν δὲν λύωνται τὰ μεγάλα προβλήματα ποὺ ἀφοροῦν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ σύμπαν, εὐχαριστεῖται καὶ τέρπεται καὶ ἐνίοτε καὶ ξεκουράζεται ὁ διανοούμενος ἄνθρωπος, αἰσθάνονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὅτι τοὺς πιέζει τὸ σύμπαν καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ ὑποβάλουν εἰς τὸν ἑαυτόν των μερικὰς ἐρωτήσεις. Ποῖος εἶμαι; ποῖος μὲ ἐδημιούργησε; ἀπὸ

ποῦ ἦλθον καὶ ποῦ θὰ καταλήξω; ποία ἡ μετὰ θάνατον ὕπαρξίς μου; ἢ ὁ τάφος εἶναι ἡ ὁριστικὴ σφραγὶς τῆς ὑπάρξεώς μου; Ὁ πρῶτος φιλοσοφήσας εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος σιωπηλὰ καὶ μὲ πλήρη περισυλλογὴν τῆς διανοητικῆς του ὑπάρξεως ἔθηκεν εἰς τὸν ἑαυτόν του τὰ ὡς ἄνω ἐρωτήματα.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον φιλοσοφοῦν ὅλοι οἱ πράγματι διανοούμενοι ἄνθρωποι, οἱ πεπροικισμένοι μὲ ὁπωσδήποτε ἰσχυρὰν διάνοιαν καὶ μὲ ἀνωτέρας πνευματικὰς ἀντιλήψεις, ἐχθροὶ δὲ ἄσπονδοι τῆς κτηνώδους ὀκνηρίας.

Εἶναι γνωστὸν ποίαν σημασίαν ἔδωκεν εἰς τὴν σκέψιν ὁ πολὺς Γάλλος φιλόσοφος Καρτέσιος. Κατ' ἀρχὰς περιέμενεν ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν ἄλλων νὰ φωτισθῇ καὶ νὰ ὁδηγηθῇ εἰς τὴν λύσιν τῶν ἀποριῶν ποὺ κατέκλυζον τὴν βαθεῖαν διάνοιάν του. Ἠσθάνθη τὸ ἄσκοπον καὶ ἀνωφελὲς τῆς μεθόδου αὐτῆς. Ἔστρεψεν, ὅπως λέγει εἰς τὸ ἔργον του «Discours de la méthode» ὅλην του τὴν διανοητικὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν πρὸς τὰ ἐδάφη ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατὸν νὰ εὕρῃ ἀληθῆ γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην. «Εὐθὺς ὡς μοὶ ἐπέτρεψεν ἡ ἡλικία ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν εἰς τοὺς διδασκάλους μου ὑποταγήν, ἀφῆκα καθ' ὁλοκληρίαν τὴν μελέτην τῶν γραμμάτων, ἀποφασισμένος νὰ μὴ ζητήσω πλέον ἄλλην γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην παρὰ ἐκείνην ποὺ θὰ ἠμποροῦσε νὰ εὑρεθῇ μέσα εἰς τὸν ἑαυτόν μου ἢ μέσα στὸ μεγάλο βιβλίον τοῦ κόσμου» (me résolvant de ne chercher plus d'autre science que celle qui se pourraît trouver en moi-même, ou bien dans le grand livre du monde). Ἤρχισεν ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του. Εἰς τὴν σκέψιν διέκρινε δύο τινα· α) τὸ ὑποκείμενον ποὺ σκέπτεται καὶ β) τὸ ἀντικείμενον, τὸ περιεχόμενον τῆς σκέψεως. Ἐκεῖνο ποὺ σκεπτόμεθα ἠμπορεῖ νὰ ἦναι πλάνη, ἀλλὰ τὸ ὅτι σκεπτόμεθα, αὐτὸ δὲν εἶναι πλάνη, εἶναι γεγονός, πραγματικότης, βεβαία ἀλήθεια. Ἠμποροῦμεν νὰ ἀμφιβάλλωμεν διὰ πολλὰ πράγματα· ἀλλὰ τὸ ὅτι ἀμφιβάλλομεν εἶναι μία ἀλήθεια, καθὼς καὶ ἡ σκέψις ὅπως εἶπον, εἶναι ἀλήθεια. Σκέψις καὶ ἀμφιβολία εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένα, διότι μόνον ἐκεῖνος ποὺ σκέπτεται ἠμπορεῖ νὰ ἀμφιβάλλῃ. Ἀμφιβολία, σκέψις, εἶναι πραγματικότης· ἀλλὰ καὶ ὁ ἀμφιβάλλων καὶ ὁ σκεπτόμενος εἶναι πραγματικότης. Ἰδοὺ διατὶ ὁ πολὺς Καρτέσιος συνέδεσε ὡς αἴτιον καὶ αἰτιατὸν (ὡς αἰτίαν καὶ ἀποτέλεσμα) τὰς δύο ἐννοίας τῆς σκέψεως καὶ τῆς ὑπάρξεως. «Σκέπτομαι ἄρα ὑπάρχω» (cogito ergo sum). Καὶ πρὸ αὐτοῦ διεπίστωσε τὸ ἀξίωμα ἀμφιβάλλω ἄρα σκέπτομαι (dubito ergo cogito).

Δὲν εἶναι ὁ τόπος ἐδῶ νὰ ἐξετάσω ἂν ὑπάρχῃ καὶ κάποιος φαῦλος κύκλος εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς προτάσεις. Ὁ Ἐρρῖκος Πουανκαρρὲ (Henri Poincarré) εἰς τὸ περίφημόν του ἔργον «Ἐπιστήμη καὶ ὑπόθεσις» γνωμα-

τεύει ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι, ποὺ τὰς προβάλλομεν ὡς πρότυπον διὰ πᾶσαν ἀλήθειαν οἱουδήποτε πεδίου τοῦ ἐπιστητοῦ, δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς ὑποθέσεις. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ ἰδίου ἔργου ἀναπτύσσει τὴν ἑξῆς ἰδέαν· «ἕκαστον συμπέρασμα προϋποθέτει ὡρισμένας προτάσεις, (δ.λ.δ. δεδομένα ὡς βάσεις καὶ συμπεράσματα) αἱ προτάσεις αὐταὶ θὰ εἶναι ἢ αὐταπόδεικτοι (ἔχουν μέσα των τὴν ἐνάργειαν καὶ τὴν σαφήνειαν τὴν ὁποίαν τόσον ἐζήτει ὁ προμνημονευθεὶς Καρτέσιος) ἢ θὰ προέρχωνται ἀπὸ ἄλλας καὶ αἱ ἄλλαι αὐταὶ ἀπὸ ἄλλας καὶ οὕτω καθεξῆς. «καὶ ἐπειδὴ δὲν θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ ἀναχθῶμεν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὸ ἄπειρον, πᾶσα ἐξαγωγικὴ (déductive) ἐπιστήμη, ***καὶ ἰδιαιτέρως ἡ γεωμετρία, πρέπει νὰ στηρίζεται εἰς ἕνα ἀριθμὸν ἀναποδείκτων ἀξιωμάτων.*** »

Τὴν παρέκβασιν αὐτὴν ἔκαμα ὄχι διὰ νὰ ἐξασθενήσω τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ βαθυτάτου Γάλλου φιλοσόφου, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποδείξω ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς σκέψεως, τῆς φιλοσόφου ἐρεύνης, εἶναι ἀπεριόριστον. Ἐὰν λύωνται δύο ἢ τρεῖς δυσκολίαι, ἐμφανίζονται ἄλλαι τόσαι. Ἀλλὰ αἱ δυσκολίαι καὶ τὰ χάσματα καὶ αὐτὴ ἡ ἐμφάνισις ζητημάτων κηρυχθέντων εἴτε ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης εἴτε ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ὡς ἀλύτων δὲν σταματᾷ τὴν σκέψιν καὶ τὴν φιλόσοφον ἔρευναν τὴν ὁποίαν κάμνει ὁ δυνατὴν διάνοιαν ἔχων ἄνθρωπος. Εἶναι ἀνάγκη τῆς ἐσωτερικῆς μας ὑπάρξεως. Ὁ Κικέρων ποτισμένος πολὺ μὲ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἔχων φιλόσοφον πνεῦμα ποὺ ἐρευνᾷ τὰς αἰτίας τῶν φαινομένων μὲ μελαγχολίαν καὶ πόνον ἐφώναξε· «felix qui potuit rerum cognoscere causas» (εὐτυχὴς ὅποιος ἠμπόρεσε νὰ μάθῃ τὰς αἰτίας τῶν πραγμάτων). Ὁ ἴδιος στωϊκὸς φιλόσοφος εἶπε διὰ τοὺς Ἕλληνας ὅτι περισσότερον ἀγαποῦν νὰ συζητοῦν περὶ ἀληθείας παρὰ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ δὲ Γερμανὸς ποιητὴς Lessing μὲ μίαν παραστατικὴν εἰκόνα παρουσίασε τὸν ἄνθρωπον καθόλου πῶς ἀγαπᾷ περισσότερον τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας παρὰ τὴν ἀλήθειαν. «Ἐὰν ὁ Θεὸς ἐνεφανίζετο εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔχων εἰς τὰς χεῖράς του δύο πράγματα, εἰς μὲν τὴν δεξιὰν τὴν ἀλήθειαν, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας, ὁ ἄνθρωπος θὰ ἔλεγεν εἰς τὸν Θεόν· Θεέ, κράτησον διὰ σὲ τὴν ἀλήθειαν, εἰς ἐμὲ δὸς τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας». Αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ ἀληθεύῃ δι' ὡρισμένην τάξιν ἀνθρώπων περιέργων ἢ ἐρασιτεχνῶν. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔχει δυνατὰ νοερὰ μάτια ζητεῖ νὰ ἴδῃ καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν ἠμπορεῖ νὰ διεισδύσῃ καὶ ὁ ἰσχυρότερος νοερὸς ὀφθαλμός. Ζητεῖ νὰ εὕρῃ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀποριῶν ποὺ τοῦ προκαλεῖ ἢ ὁ ἴδος ἑαυτός του ἢ τὸ Σύμπαν. Ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἀλήθεια, κατὰ τὰ λόγια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐλευθερώνει τὸν ἄνθρωπον, «καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ἰωάννου, 8,32). Πράγματι ἡ εὕρεσις τῆς ἀληθείας διὰ τὸν ἄνθρωπον

εἶναι ἀπελευθέρωσις. Ἐφ' ὅσον εἶναι μακρὰν τῆς ἀληθείας εἶναι ὁ ἀλυσσοδεμένος Προμηθεὺς (δεσμώτης), ὅταν ὅμως συναντήσῃ τὴν ἀλήθειαν ἀποτινάσσει τὰ δεσμά.

Ἡ πυρρώνειος φιλοσοφία, ὁ σκεπτικισμός, σύστημα τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν προτέρων κηρύττει «τὴν ἀκαταληψίαν» καὶ τὴν «ἐποχήν,» φιλοσοφία ἡ ὁποία ὠνομάσθη «σκεπτική, ***ἀπὸ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ μηδέποτε εὑρίσκειν***» [1]) ὄχι μόνον δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν πραγματικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μετατρέπει τὰ πάντα εἰς πεδίον μελαγχολίας. Σκέψις καὶ ἀμφιβολία ποὺ ἀφίνουν κενὰ καὶ τίποτε ἄλλο, γεμίζουν τὸν ἔσω ἄνθρωπον ἀπὸ παράσιτα ἀπαισιοδοξίας καὶ ἀπελπισίας. Τὸ λογικόν μας, τὸ μεγάλο αὐτὸ θεῖον δῶρον, τὸ μεταχειριζόμεθα διὰ νὰ ἐρευνήσωμεν θετικώτερα καὶ πλέον ἄξια τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τῆς δημιουργίας πράγματα.

Καὶ πρωτίστως ζητοῦμεν τὸ Ἄπειρον Ὄν, τὸν Θεόν, τὸν Δημιουργὸν τοῦ παντός. Εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὑψηλὴν καὶ πράγματι ἑλληνικὴν δημηγορίαν του ὁ θεῖος Ἀπόστολος Παῦλος εἶπε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς· «κάμνομεν ἐρεύνας, συζητοῦμεν, ψηλαφῶμεν μὲ τὴν ἰδέαν πῶς θὰ εὕρωμεν τὸν Κύριον «καὶ γὰρ οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντος. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν.» (Πράξεις 17. 27, 28).

Γρηγόριος ὁ θεολόγος, βαθὺς φιλόσοφος καὶ ὑψιπέτης ποιητής, πετῶν μέσα στὰ ἀχανῆ ἐδάφη τῆς ἀπεράντου φιλοσοφίας, τῆς ὁποίας τὸ πλαίσιον εὕρισκε πάντοτε χριστιανικόν, ἐζήτει ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὴν ἀλήθειαν. Ἐζήτει τὸ ὑπέρτατον ὄν· ὁ δρόμος ποὺ ἐβάδιζεν ἦτο ὁ δρόμος τῆς φιλοσοφίας ἢ μᾶλλον τῆς ἰσχυρᾶς ἀνθρωπίνης διανοίας ἐφωδιασμένης μὲ ἄϋλα πτερὰ τῆς φαντασίας.

«Πρὸς στιγμὴν ἔπαυσαν τρόπον τινὰ νὰ λειτουργοῦν αἱ σωματικαί του αἰσθήσεις, καθὼς ὁ ἴδιος γράφει, εὑρίσκετο μακρὰν ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ μακρὰν καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιόν του σῶμα. Ἤρχισεν ἡ πλήρης ἐσωτερικὴ περισυλλογὴ ὅλων τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν του δυνάμεων, «ἡ εἰς ἑαυτὸν συστροφή», ὡς λέγει. Ἔκοψε πάντα δεσμὸν μὲ τὰ ἀνθρώπινα ἐκτὸς εἰς ὅσα σημεῖα ὑπῆρχεν ἀπόλυτος ἀνάγκη· ὡμίλει μόνον μὲ τὸν ἑαυτόν του· συνέχεια καὶ καρπὸς αὐτῆς τῆς ὁμιλίας, τοῦ μονολόγου αὐτοῦ, ἦτο ἡ συνομιλία του μὲ τὸν θεόν, ἡ προσευχή. Δὲν ζοῦσε πλέον εἰς τὸν φθαρτὸν κόσμον, ἀλλὰ πολὺ πειὸ ὑψηλὰ ἀπὸ τὰ ὁρώμενα.

Κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατὸν ἔφερε μέσα εἰς τὴν ἐσωτερικήν του ὕπαρξιν καθαρὰς τὰς θείας ἐκφάνσεις ἀπηλλαγμένας ἀπὸ γήϊνα καὶ ἄστατα χαρακτηριστικά. Ἡ ψυχή του ἔγινε ἕνας καθαρὸς—χωρὶς κηλῖδα—κα-

[1]) Διογένης ὁ Λαέρτιος VIII, καὶ XI 67,68.

θρέπτης ὅπου ἀντικατωπτρίζοντο ὁ θεὸς καὶ τὰ τοῦ θεοῦ· ἤρχισε πλέον νὰ κολυμβᾷ μέσα εἰς τὴν αἰωνιότητα καὶ εἰς τὸ ἄπλετον ὑπερκόσμιον φῶς γεμᾶτος ἀπὸ ἐλπίδας καὶ χαρὰν ἤρχισε νὰ ἀπολαμβάνῃ προκαταβολικῶς τὰ ἀγαθὰ τῆς μελλούσης ζωῆς. Περιπατοῦσε μαζὶ μὲ τοὺς ἀγγέλους· ἐπίγειος ἀκόμη ἀφῆκε τὴν γῆν καὶ εὑρίσκετο εἰς τὰ ὑπέργεια· τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸν ὡδήγει εἰς τὰς μυστηριώδεις σφαίρας τοῦ Ἀπείρου. Αὐτὴν τὴν ψυχικήν του κατάστασιν, αὐτὸ τὸ πάθος, ἠμπορεῖ νὰ τὸ ἀντιληφθῇ μόνον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπληγώθη μὲ τὸν ἴδιον θεῖον ἔρωτα, [2]) καὶ αὐτὸς θὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ θὰ φανῇ ἐπιεικὴς καὶ συγγνωμονικὸς διὰ τὸ θεῖον αὐτὸ πάθος τοῦ Γρηγορίου.»

Δυνατὴ φιλόσοφος διάνοια ἡ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου· ἐψηλάφησε καὶ εὗρε τὸ Ἀπόλυτον διὰ τοῦ ὁποίου τὰ πάντα ἐξηγοῦνται, τόσον ὁ ἄνθρωπος ὅσον καὶ τὸ σύμπαν. Καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, ὁ βαθύτερος τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ Καρτέσιος ἐδανείσθη, χωρὶς νὰ τὸ φανερώσῃ, αὐτὰ τὰ θεμέλια τοῦ συστήματός του, τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἀμφιβολίαν, ὡς παράγοντας τῆς πραγματικότητος, τῆς βεβαιότητος, διῆλθε τὸ στάδιον τῆς γονίμου σκέψεως καὶ ἀμφιβολίας καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν θετικὴν ἀλήθειαν, εἰς τὸν Δημιουργὸν τοῦ παντός, εἰς τὴν Αὐτοαλήθειαν, τὸν Θεόν. «Ὅποιος ἐννοεῖ καὶ σκέπτεται τὸν ἑαυτόν του ὡ ἀμφιβάλλοντα, ἀληθινὰ ἐννοεῖ καὶ ἀντιλαμβάνεται, καὶ εἶναι βέβαιος περὶ τοῦ πράγματος περὶ τοῦ ὁποίου σκέπτεται. Πᾶς λοιπὸν ὁ ὁποῖος ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ τί εἶναι ἀληθές, ἐν ἑαυτῷ τούτῳ ἔχει τὸ ἀληθὲς καὶ ἑπομένως δὲν ἀμφιβάλλει.» [3])

Καὶ οἱ δύο μεγάλοι αὐτοὶ πατέρες εἶναι ἀξιομίμητα παραδείγματα φιλοσόφου σκέψεως. Ἐφιλοσόφησαν κινούμενοι ἀπὸ ἕνα ἀνώτερον καὶ ἐξαιρετικὸν πνευματικὸν κίνητρον. Χρησταὶ καὶ ἄπλαστοι καρδίαι μὲ τὰ πτερὰ ἀσυλλήπτου φαντασίας καὶ μὲ τὴν πνοὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ πνεύματος ἔφθασαν εἰς τὰ ὕψη ἐκεῖνα ὅπου ἱκανοποιεῖται καὶ ξεκουράζεται καὶ ὁ ἀπαιτητικώτερος νοῦς καὶ ἡ φιλοσοφικωτέρα ἀντίληψις.

† Ο ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ

---

[2]) «Οὐδὲν γὰρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ θεῷ, ζῆν ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα, καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις ἀεὶ καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὄντως ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων καὶ ὂν καὶ ἀεὶ γινόμενον φωτὶ προσλαβάνοντι φῶς καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανότερον, ἤδη τὸ μέλλον τοῦ αἰῶνος ἀγαθὸν ταῖς ἐλπίσι καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν ἀγγέλοις· ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα καταλιπόντα τὴν γῆν καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἄνω τιθέμενον. Εἴ τις ὑμῶν τούτῳ τῷ ἔρωτι κάτοχος, οἶδεν ὃ λέγω, καὶ τῷ τότε πάθει συγγνώσεται.» (Migne τόμ. 35 σ. 413).

[3]) De vera religione 173. «Omnis qui se dubitantem intelligit, verum intelligit, et in hac re, quam intelligit, certus est. κτλ.

ΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ

Οἱ 'Απόστολοι εἶναι αἱ νεφέλαι αἱ ὁποῖαι ὡς λάγηνοι μαζεύουν ἀπὸ τὴν ἐξάτμισιν τῶν θαλασσῶν τὸ νερό, γιὰ νὰ τὸ χύσουν εἰς τὴν γῆν, ἐπάνω εἰς τοὺς ἀγρούς, καὶ νὰ γίνῃ τὸ σιτάρι καὶ νὰ γίνουν αἱ βρύσεις. Τὰ νάματα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ ὅσα δέχθηκαν τὰ μετέδωκαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὡς θείαν μετάληψιν.

Ἁπλοῖ, ἀμαθεῖς, πτωχοί, ἀφῆκαν ὅλα καὶ μὲ προθυμίαν γεμάτην σταθερότατα καὶ εἰλικρίνειαν ἠκολούθησαν τὸν 'Ιησοῦν μὲ τὴν πρώτην πρόσκλησίν του. Δὲν εἶναι εὔκολο πρᾶγμα ν' ἀφήσῃς τὰ σύνεργά σου, τὴν ἐργασίαν σου, τὰ χωράφια σου, τὸ κατάστημά σου, τὸ σπίτι σου, καὶ ν' ἀκολουθήσῃς ἕναν γιὰ κάτι νέο, ἄγνωστο, πνευματικό. Αὐτὴ ἡ προθυμία των παραμερίζει, καλύπτει, ὅλας τὰς ἀτελείας των, τὸ τραχὺ των πνεῦμα, τὰ σφάλματά των.

Τοὺς ἐξέλεξε ἁπλοῦς ὁ Ἁπλοῦς, πτωχοὺς ὁ Πτωχός. 'Αλλ' ἡ δική του ἁπλότης ἦτο οὐρανία, ἐνῷ ἡ ἁπλότης ἡ δική των ἦτο συνυφασμένη μὲ τὸ γήϊνον. Δὲν τοὺς πῆρε ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν πλουσίων, διότι ἀπεδοκίμαζε τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον αὐτοὶ διεχειρίζοντο τὸν πλοῦτον. Δὲν τοὺς ἐξέλεξε ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Γραμματέων, διότι ἀπεδοκίμαζε τὴν ζωήν των, τὴν ὑποκρισίαν των, τὸν νόμον των. Δὲν τοὺς εὗρηκε μεταξὺ τῶν φιλοσόφων, διότι εἰς τὴν Παλαιστίνην φιλόσοφοι δὲν ὑπῆρχον. Καὶ ἂν ἀκόμη ὑπῆρχον, δὲν θὰ τοὺς ἔπαιρνε, ἀπὸ φόβον μήπως μὲ τὴν διαλεκτικήν των σβύσουν τὸ μυστικὸν φῶς τῆς διδασκαλίας του, τοῦ ἔργου του.

* * *

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς 'Αποστόλους ἦσαν ἁλιεῖς, ἄνθρωποι ποὺ πέρασαν τὰ χρόνια των εἰς τὴν θάλασσαν. Ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τὸ νερὸ ὁ ψαρᾶς, καὶ εἶναι καθαρὸς τὸ σῶμα. Ὅλην τὴν ἡμέραν εἶναι μόνος, καὶ μὲ τὴν μόνωσίν του εἶναι καθαρὸς τὴν ψυχήν. Ἄνθρωπος ὥριμος, ψημένος, ξεύρει νὰ περιμένῃ. Ἡ θάλασσα δὲν δίδει εὔκολα τοὺς θησαυρούς της. Αἱ δυστροπίαι τοῦ καιροῦ. Πλὴν ἐκεῖνος τὰς σκοτεινὰς ἡμέρας τὰς φωτίζει μὲ τὸ φῶς τῶν καλῶν ἡμερῶν ποὺ θὰ ἔλθουν. Ὁ ἁλιεὺς δὲν ζητεῖ μεγάλα πράγματα, πλούτη δὲν θὰ κάμῃ, ἐργάζεται γιὰ τὸ ψωμί του καὶ τὸ πολὺ γιὰ λίγο κρασί.

* * *

Τοὺς ἐξέλεξε ἀπὸ ἕνα λαὸ δειλό, καὶ τοὺς ἔκαμε ἥρωας· ἁμαρτωλοί, καὶ τοὺς ἔκαμε ἁγίους· δοῦλοι, καὶ τοὺς ἔκαμε κυρίους. Εἰς τὸ χωριό των

θὰ ἀπέθνησκαν ἄσημοι, καὶ τοὺς ἔκαμε ἐνδόξους. Τοὺς ἔστειλε ἀφυπνιστὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ μέρη ὅπου οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὑπναλέοι. Ἡ φωτιὰ θ' ἀναβῇ, ἅμα τὴν ἀνάψῃ κάποιος.

Τοὺς ἠθέλησε ἁπλοῦς, ἀδόλους, ἀμαθεῖς, γεμάτους ἐνθουσιασμόν, γιὰ νὰ τοὺς μεταπλάσῃ, ὅπως ἤθελε, νὰ τοὺς ὑψώσῃ εἰς τὸν ἑαυτόν του. Ὁ καλὸς τεχνίτης, ὁ κεραμεύς, ἀπὸ τὸ πλέον ταπεινὸ πρᾶγμα, τὸν πηλόν, κάμνει μὲ τὴν φλόγα ἔργα αἰωνιότητος. Ἡ Πεντηκοστὴ μὲ τὴν φλόγα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετεστοιχείωσε τοὺς ἁλιεῖς καὶ ταπεινοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ Πάνθεον τοῦ Χριστιανισμοῦ.

* * *

Ἐψήθηκαν εἰς τὴν φλόγα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ εἰς τὴν φλόγα τοῦ μαρτυρίου των. Ὅταν ὁ Χριστὸς τοὺς ἔστειλε δύο δύο νὰ κηρύξουν εἰς τὸν κόσμον τὸ Εὐαγγέλιόν του, τοὺς ἀπηύθυνε τὰ λόγια αὐτά:

— «Μὴ πέρνετε μαζί σας μήτε χρυσό, μήτε ἄργυρο, κανένα νόμισμα εἰς τὴν ζώνην σας, μήτε σάκκο γιὰ τὸν δρόμο, οὔτε δύο χιτῶνας, οὔτε ὑποδήματα, οὔτε ράβδο.»

— «Σᾶς στέλλω ὡσὰν πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Νὰ εἶσθε λοιπὸν φρόνιμοι ὡσὰν τοὺς ὄφεις.»

— «Προσέχετε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, διότι θὰ σᾶς μαστιγώσουν εἰς τὰς συναγωγάς. Ὁ ἀδελφὸς θὰ παραδώσῃ τὸν ἀδελφόν του εἰς θάνατον, ὁ πατέρας τὸ παιδί, καὶ τὰ παιδιὰ θα σηκωθοῦν ἐναντίον τῶν γονέων των καὶ θὰ τοὺς σκοτώσουν.»

— «Θὰ σᾶς μισήσουν ὅλοι γιὰ τὸ ὄνομά μου.»

— «Ἀλλὰ σεῖς μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι φονεύουν τὸ σῶμα καὶ δὲν μποροῦν μὰ φονεύσουν τὴν ψυχήν. Φοβηθῆτε μᾶλλον ἐκεῖνον ποὺ μπορεῖ νὰ καταστρέψῃ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν.»

Καὶ ὅταν τοὺς εἶδε κατεπτοημένους, ἠθέλησε νὰ τοὺς ἐνισχύσῃ:

— «Πτωχοί μου φίλοι! Δύο σπουργίτια δὲν πωλοῦνται γιὰ δέκα γρόσια; Καὶ οὔτε ἕνα ἀπὸ αὐτὰ δὲν πίπτει ἐπάνω εἰς τὴν γῆ, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιτρέψῃ ὁ Πατέρας Σας ὁ οὐράνιος. Μὴ φοβεῖσθε διόλου. Ἡ ἀξία ἡ ἰδική σας εἶναι πολὺ μεγαλύτερη. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ μὲ ὁμολογήσῃ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων θὰ τὸν ὁμολογήσω καὶ ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ οὐρανίου Πατρός μου.»

— «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθα νὰ φέρω τὴν εἰρήνην εἰς τὴν γῆν. Ὄχι τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ τὸ ξῖφος. Ἦλθα νὰ βάλω εἰς πόλεμον τὸν υἱὸν μὲ τὸν πατέρα του, τὴν κόρην μὲ τὴν μητέρα της, τὴν ἐγγονὴν μὲ τὴν μάμμην

της. Ἐχθροὺς θὰ ἔχῃ κανεὶς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ του. Ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπᾷ τὸν πατέρα του ἢ τὴν μητέρα του περισσότερον ἀπὸ μένα δὲν εἶναι ἄξιος ἐμοῦ. Καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν του ἢ τὴν θυγατέρα του περισσότερον ἀπὸ μένα δὲν εἶναι ἄξιος ἐμοῦ.»

Τὰ λόγια αὐτὰ θὰ ἐφαίνοντο τρομερά, ἄγρια, ἂν ὁ λέγων αὐτὰ δὲν ἦτο ὁ Χριστός, ἡ ἀγάπη ἡ ἀπέραντη, ἡ ἐνσαρκωμένη. Ὅποιος τὸν ἀκολουθεῖ καὶ δὲν φέρει μαζί του τὸν σταυρὸν αὐτοῦ δὲν εἶναι ἄξιος αὐτοῦ.

Ὁ Ἰησοῦς λέγει ἀκόμη πρὸς τοὺς μαθητάς του:

— «Ἐκεῖνος ποὺ σᾶς δέχεται ἐμένα δέχεται. Καὶ ὅποιος δώσῃ μονάχα ἕνα ποτῆρι κρύο νερὸ εἰς ἕνα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς μικρούς, διότι εἶναι ἀπὸ τοὺς μαθητάς μου, τὸ λέγω ἀληθινά, δὲν θὰ χάσῃ τὴν ἀμοιβήν του.»

* * *

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ λόγια ἀπορρεέει ὅτι ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι αἴσθημα, εἶναι πρόσωπο, εἶναι ἄνθρωπος, εἶναι Θεός. Αὐτὸν πρέπει νὰ προτιμήσωμεν, νὰ τὸν ἀκολουθήσωμεν μὲ κλειστὰ μάτια, χωρὶς νὰ φοβηθοῦμε κανένα, χωρὶς νὰ περιμένουμε τίποτε.

Οἱ Ἀπόστολοι ἔδωκαν τὰ πάντα εἰς Ἐκεῖνον, συνεχωνεύθησαν μὲ τὴν ἀγάπην των τόσον πολύ, ὥστε ἐκεῖνος ποὺ τοὺς δέχεται, δέχεται ἐπίσης τὴν Ἀγάπην. Κῦμα ἀτρομήτου ἐφύσησε μέσα ἀπὸ τὰ λόγια αὐτὰ εἰς μυριάδας μαρτύρων, κῦμα χαρᾶς ἄδολης εἰς μυριάδας βασανισμένων. Ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ ὅ,τι δήποτε φρικτὸ καὶ ἂν γίνῃ εἰς τοὺς Ἀποστόλους, εἰς τοὺς Μάρτυρας, οἱ φίλοι τοῦ Χριστοῦ ὑψώνοντας τοὺς ὀφθαλμούς των εἰς τὸν οὐρανὸν θὰ τὸν ἴδουν ἀνοικτόν.

Μὲ τέτοια πίστη ἡρωϊκὴ οἱ μικροὶ ἔγιναν μεγάλοι, οἱ ἄδοξοι ἔνδοξοι, οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅγιοι, οἱ ἐφήμεροι αἰώνιοι. Εὐεργετικαὶ νεφέλαι ἔγιναν οἱ ἐκλεκτοί, καὶ τὸ σιτάρι ἐπλήθυνε καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐχόρτασαν. Εἶδαν αὐτοὶ μέσα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἀπαστράπτῃ τὸ φῶς τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ἠσθάνθησαν νὰ τοὺς πλημμυρίζῃ ἡ χαρὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Κατάλαβαν πῶς μποροῦν νὰ γίνουν τέλειοι, ὡσὰν τὸν οὐράνιον Πατέρα. Στρέφοντες τὰ βλέμματά των εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰς τὰ κρίνα τῆς γῆς, ἔμαθαν νὰ μὴ φορτώνωνται μὲ πολὺ φορτίον μερίμνης.

† Ο ΛΑΟΔΙΚΕΙΑΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ

ΥΠΗΡΞΕΝ Ή ΟΧΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΟΛΙΓΟΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ;

Πρὸ 46 περίπου ἐτῶν ὁ ἀλήστου μνήμης διευθυντὴς τοῦ Α΄ πατριαρχικοῦ Γραφείου Χρῆστος Παπαϊωάννου ἐδημοσίευσε μακρὰν μελέτην ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ», διὰ τῆς ὁποίας μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα ἀπέδειξεν ὅτι ἡ λεγομένη ἐσχάτη σύνοδος ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τοῦ 1450 δὲν συνῆλθέ ποτε, ὅτι τὰ φερόμενα ὡς πρακτικὰ (τόμος καταλλαγῆς σ. 457,458 κ. ἀ.) τῆς συνόδου ἐκείνης δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ διασκευὴ καὶ παραμόρφωσις τῶν συζητήσεων τῶν γενομένων κατὰ τὸ 1449 ἐν συνελεύσει καθ' ἣν παρίσταντο ὁ τότε λαϊκὸς Γεώργιος ὁ Σχολάριος καὶ πολλοὶ ὁμοφρονοῦντες αὐτῷ ἐκκλησιαστικοί. [1]) Προκειμένου περὶ τῆς πατριαρχείας Ἀθανασίου τοῦ Β΄ (Ἐκκλ. Ἀλήθεια 1896 σ. 116) γράφει· «καὶ πολὺ μετὰ Ἀθανάσιον τὸν Β΄, ὅστις μόλις ἐπατριάρχευσε μῆνάς τινας, ***ἐάν ποτε ἐπατριάρχευσε.***» Ὁ Χ. Παπαϊωάννου λοιπὸν ἔθηκεν ἐν ἀμφιβολίᾳ τὴν πατριαρχείαν Ἀθανασίου τοῦ Βου, στηριζομένην ἐπὶ τῶν δῆθεν πρακτικῶν τῆς νομιζομένης ὑστάτης ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ συνόδου τοῦ 1450. Εἰς τὴν ἀνάμιξιν τοῦ πατριαρχικοῦ ὀνόματος Ἀθανασίου συνετέλεσαν τὰ ἑξῆς δύο· α) εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου δημοσιευόμενα πρακτικὰ τῆς νομιζομένης ὑστάτης Συνόδου τῆς συνελθούσης ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἀναφέρεται ρητῶς «ἐκβαλλέσθω δὲ τοῦ θρόνου Γρηγόριος καὶ ἀντεισαχθήτω Ἀθανάσιος», καὶ ἡ ὑπογραφὴ «Ἀθανάσιος ἐλέῳ θεοῦ...». [2]) β) Εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῶν πρακτικῶν τῆς τοιαύτης συνόδου, καταχωρίζονται τὰ ἑξῆς· «σύνοδος ὑστάτη... ἐξεβλήθη ἐκ τῆς βιβλιοθήκης ἰδιοχείρων Κωνσταντίνου τοῦ Λασκάρεως τοῦ ὄντος σοφωτάτου, καὶ τὴν ἀνεπτυγμένην γραμματικὴν διδά-

---

[1]) Τόμος ΙΣ΄ (1895—1896) Ἐκκλ. Ἀληθείας ἐν διαφόροις φυλλαδίοις. Ὁ μακαρίτης Χ. Παπαϊωάννου μὴ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ ἐσχάτως ἐκδοθέντα «Ἅπαντα» Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἐφρόνει ὅτι κατὰ τὸ 1449 ὁ Γεννάδιος ἦτο μοναχός. Ἰδιόχειρον σημείωμα τοῦ Γενναδίου σαφῶς ἀποδεικνύει ὅτι μοναχὸς ἐγένετο κατὰ τὸ 1450. «Συνεγράφη τοῦτο ὀκτὼ ἔτεσι πρὸ τῆς ἁλώσεως· ***τρισὶ δὲ ἔτεσι πρὸ τῆς ἁλώσεως ἐγένετο Γεννάδιος μοναχός.*** «Τὰ «Ἅπαντα» τόμ. Α. σ. ΧΧΧ. Τὸ πρὸς τὸν λαὸν τῆς πόλεως διάγγελμα τοῦ Γενναδίου δημοσιεύεται ἐν τόμ. Γ 171—174. Ἐν σελ. 173 ἀναφέρεται· «ἐμμένω τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεώς μου, μᾶλλον δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ***ἣν πρὸ τριῶν ἐνιαυτῶν ἐπεξειργασμένως ἐξέδωκα,*** καὶ ταῖς ὑπογραφαῖς, ***ἃς μετὰ τῶν τότε συμφωνούντων ἐκκλησιαστικῶν ὑπεγράψαμεν ἐν τῷ τοῦ λεγάτου καιρῷ.***»

[2]) Τόμος καταλλαγῆς, Δοσιθέου σ. 458,520. ἐν σελ. 464 «πατριάρχης Ἀθανάσιος ὄντως ὁ ἀποθανὼν Ἰωσὴφ πατριάρχης καὶ πρὸ ἐμοῦ ἄρξας τῆς βασιλίδος.»

ξαντος, ἐπιταγῇ τοῦ σοφωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀθανασίου καὶ μετεγράφη ὑπὸ Θεοδώρου Ζυγομαλᾶ, πρωτεκδίκου τῆς Μ. Ἐκκλησίας».

Ὁ προμνησθεὶς Δοσίθεος, πολεμῶν τὸν Λέοντα τὸν Ἀλάτιον ἀρνηθέντα τὴν γνησιότητα τῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου τῆς Ἁγίας Σοφίας, γνωματεύει ὅτι συνεπείᾳ τῆς συγχύσεως καὶ τῆς ἀκαταστασίας τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν ἐν Βυζαντίῳ αἱ τότε πολιτικαὶ περιστάσεις πιθανὸν νὰ ἐνοθεύθησαν τὰ πρακτικὰ ταῦτα· τούτου ἕνεκα μετά τινα ἔτη ἐξεβλήθησαν ταῦτα «ὡς ἀπὸ ἀνοθεύτων καὶ ἀναμφιβόλων τῶν ὑπὸ τοῦ Λασκάρεως συγγραφέντων.» Διὰ νὰ δικαιολογήσῃ δὲ τὴν δι' ἐπιταγῆς τοῦ πατριάρχου Ἀθανασίου, συγχρόνου τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως, ἐκβολὴν τῶν πρακτικῶν ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ Κ. Λασκάρεως, προσθέτει ὅτι ἡ πόλις ἑάλω τέσσαρα καὶ πλέον ἔτη μετὰ τὴν συγκρότησιν τῆς ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ συνόδου «καὶ εἰκὸς ζῆν ἕως τῆς ἁλώσεως ἢ μετὰ τὴν ἅλωσιν ***τὸν Ἀθανάσιον.»*** 3) Ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος ἐκφέρει ὀρθήν, κατ' ἐμέ, κρίσιν λέγων «φιλόπονός τις δὲ ὢν καὶ φιλομαθής, ***ἔδοξε*** γεγονέναι καὶ πολυμαθής, ***ἀλλ' οὐκ ἐκ τῶν ἐξακριβούντων»***, 4) παραδέχεται ὅτι ὑπῆρχε πράγματι πατριάρχης Ἀθανάσιος ἀντικαταστήσας κατὰ τὸ 1450 τὴν αὐθέντα πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Μελισσηνὸν ἢ καὶ ἄλλως τὸν τῆς μαμμῆς ἐπιλεγόμενον. Ὀλίγη ὅμως προσεκτικὴ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς πείθει ὅτι τὰ πρακτικὰ (σημειώσεις μᾶλλον συσκέψεως) ἐξήχθησαν ἐκ τῶν ἰδιοχείρων τετραδίων τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 1634, ὁπότε ἐπατριάρχευεν οὐχὶ ὁ ἀνύπαρκτος Ἀθανάσιος ὁ Β', ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος ὁ λεγόμενος Πατελάριος ὁποῖος δὶς ἐπατριάρχευσε, ἤτοι κατὰ τὸ προειρημένον ἔτος καὶ κατὰ τὸ 1652. Προτιμῶ πάντως νὰ τοποθετήσω τὸ γεγονὸς τῆς ἐκβολῆς τῶν σημειώσεων κατὰ τὴν πρώτην πατριαρχείαν τοῦ Κρητὸς Ἀθανασίου διότι ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ἔχει σχέσιν μὲ τὸν γνωστὸν Χῖον ἰατρὸν καὶ

---

3) Δοσιθέου, «περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων » σ. 915 ἕ. σελίδι 917 τοῦ ἰδίου συγγράμματός του γράφει τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους « οἱ Λατῖνοι μάχονται τῇ συνόδῳ ταύτῃ.» Ὡς τοιούτους ἀναφέρει πρῶτον ὅτι ἡ ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ σύνοδος «φανερῶς ἀντίκειται τῇ ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσυνόδῳ καὶ δεύτερον «ὅπως δείξωσιν ὅτι οὐδεμία ἀρχαία σύνοδος ἀπέβαλε τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ».

4) Μελετίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, Γ. σ. 486. Ἐξ ἐπιστολῶν τοῦ Π/χου Κων/πόλεως Καλλινίκου καὶ ἀλλαχόθεν καταδεικνύεται ὅτι ἦτο καὶ πολυπράγμων, ἂν μή τι ἄλλο χεῖρον.

θεολόγον Γεώργιον τὸν Κορέσιον. 5) Ὁ Κορέσιος ἀναφέρει περὶ τῆς ὑστάτης ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ συνόδου ἐν τῷ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου πνεύματος πονηματίῳ του καταχωρισθέντι ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου ἐν τόμῳ καταλλαγῆς. «Ἀλλ' ἐνστήσῃ παρεῖναι τῷ Φλωρεντίνῳ συλλόγῳ διϊσχυριζόμενος καὶ τοὺς δ'. πατριάρχας, τὸν μὲν Βυζάντιον ἀμέσως καὶ αὐτοπροσώσως τοὺς δ' ἄλλους δι' ἐπιτρόπων. Ἀποκρίνομαι καταγλωσσαλγεῖν περὶ τούτου τὸν ἀντίδικον, καὶ γὰρ τὸν μὲν Βυζάντιον πρὸ τῶν ὑπογραφῶν τελευτῆσαι, ὅπερ περιποιήσει τῷ μαθητιῶντι Γεμιστός τε καὶ Ἀμιρούτζης **καὶ ἡ συναφθεῖσα σύνοδος κατὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.**» Ἂν δὲν ἦναι συντάκτης τῶν πρακτικῶν ὁ Κορέσιος θὰ εἶναι ὁ Θεόδωρος Ζυγομαλᾶς ἤ τις ἄλλος συντάξας ἢ συρράψας ταῦτα ἐπὶ τῇ βάσει σημειώσεων τοῦ Λασκάρεως. Φρονῶ ὅμως ὅτι ὁ Κορέσιος πάντως εἶχεν ὑπ' ὄψιν

5) Τόμος καταλλαγῆς σ. 363. Χρ. Παπαϊωάννου ἔνθ. ἀν. σ. (Ἐκκλ. Αλ. 1895) 365. Ὁ μακαρίτης Χ. Παπαϊωάννου διετύπωσε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι διασκευαστὴς τῶν πρακτικῶν τῆς λεγομένης ὑστάτης συνόδου εἶναι ὁ Γ. Κορέσιος. Τὸ κείμενον τοῦ Κορεσίου διὰ τοῦ ὁποίου πολεμεῖ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσύνοδον ἔχει λέξεις καὶ φράσεις ἀπαντώσας καὶ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς δῆθεν συνόδου τοῦ 1450, τὰς ὁποίας, φαίνεται, δὲν παρετήρησεν ὁ Παπαϊωάννου· πδχ. Βυζάντιος ἀντὶ Πατριάρχης Κ/πόλεως, διάκων ἀντὶ διάκονος, Φλωρεντῖνος σύλλογος κ. ἄ. Ὁ Παπαϊωάννου διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀνυπόστατον τῆς συνόδου τοῦ 1450 μετεχειρίσθη πολλὰ ἐσωτερικὰ ἐπιχειρήματα. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἐπιχειρημάτων πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ τὸ ἑξῆς μὴ σημειωθὲν ὑπ' αὐτοῦ. Εἰς τὰ πρακτικὰ ὑπογράφεται καὶ Μ Λογοθέτης Μιχαήλ. Ἀφίνω ὅτι ἀλλαχοῦ λέγεται Μέγας οἰκονόμος Μιχαήλ. Βυζαντινὸς τοῦ 1450 οὐδέποτε θὰ ἐγνώριζεν ὀφφίκιον ἐκκλησιαστικὸν Μεγάλου Λογοθέτου. Μ· Λογοθέται ὑπῆρχον μέχρι τῆς Ἁλώσεως ὡς ἀξιωματοῦχοι τῆς πολιτείας, τῆς ἐκκλησίας Κ/πόλεως ὑπῆρχον ἁπλοῖ λογοθέται. Εἰς ἔγγραφον (συγχωρητικὸν ἀφορισμοῦ) τοῦ 1347 ὑπογράφουν ἐκτὸς τῶν ἀρχιερέων οἱ ὀφφικιάλοι «μέγας χαρτοφύλαξ» «πρωτέκδικος» «πρωτονοτάριος» «*λογοθέτης*» Acta Patriarchatus .. Micklosich II, σ. 204. Ἐνῷ εἰς ἔγγραφον πολιτικὸν τοῦ 1386 ὑπάρχει μέγας Λογοθέτης—πρωτοσέβαστος καὶ πρωτοβεστιάριος Θεόδωρος ὁ Μουζάλων». Εἰς ἔγγραφον τοῦ 1222 ἀπαντῶμεν «σεβαστὸς καὶ μέγας Λογοθέτης ὁ Στρατηγόπουλος». Ἔνθ. ἀνωτ. IV σ. 273, 295 κ. ἑξ. Καὶ εἰς τὰς παραμονὰς τῆς Ἁλώσεως ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἐτίμησε τὸν Γεώργιου Φραντζῆν διὰ τοῦ πολιτικοῦ ἀξιώματος τοῦ Μεγάλου Λογοθέτου «Πλὴν προσκάλεσον, λέγει ὁ Αὐτοκράτωρ, ἐνταῦθα τὸν τὰ ταύτης τῆς ὑπηρεσίας ἐμπεπιστευμένον νοτάριον . . . γράψον ὅτι μέλλουσι μαθεῖν τὸ πᾶν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Λολοθέτου Γεωργίου Φραντζῆ.» Αὐτὴ ἦτο ἡ στιγμὴ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Φραντζῆ ὡς Μ. Λογοθέτου. Πρὸ τούτων ἀναφέρει ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς τὰ ἑξῆς. «Ἀλλ' ἔφην αὐτῷ (=τῇ μ. δουκὶ Λουκᾶ Νοταρᾶ) ἵνα δώσω σοι (= τῷ Φραντζῇ) τὸ ὀφφίκιον τοῦ μεγάλου Λογοθέτου. Ὁ δὲ εἰπέ μοι ὅτι εἰ ὁ Παλαιολόγος ὁ μέγας στρατοπεδάρχης ἀκούσῃ τοῦτο . . ἔστειλε τὸν ἱερέα Ἀντώνιον, αἰτῶν μοι ἵνα τιμήσω τοὺς σκαιοτάτους καὶ ἀσυνέτους υἱοὺς αὐτοῦ, τὸν μὲν πρῶτον μέγαν Λογοθέτην, τὸν δὲ δεύτερον μέγαν Κοντόσταυλον». Φραντζῆ ἔκδ. Βόννης σ. 230, 231. Βλέπε καὶ ἐμὴν μελέτην «Τὸ ὀφφίκιον τοῦ Μ. Λογοθέτου ἐν τῷ Οἰκ. Πατριαρχείῳ», «Ὀρθοδοξία» Δεκέμβριος 1942.

τὰ σημειώματα τοῦ Λασκάρεως, ἢ οὕτως ἢ ἄλλως τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα μὲ τὰ ὁποῖα ἀπηρτίσθησαν τὰ λεγόμενα πρακτικά, ἂν δὲν τὰ συνέγραψεν, ὡς προεσημείωμα, ὁ ἴδιος. Τὸ σημεῖον ὅμως τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει τὴν παροῦσαν μελέτην εἶναι τοῦτο, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος Πατριάρχης ὡς δώσας τὴν ἐπιταγὴν δὲν εἶναι ὁ πρὸ τῆς Ἁλώσεως Ἀθανάσιος, ἀλλὰ ὁ Ἀθανάσιος ὁ Πατελάριος. Ἀγνοῶ ἀκόμη καὶ ἂν Ἀθανάσιος ὑπῆρξε καὶ ἡγούμενος τῆς μονῆς Περιβλέπτου (ἐξ οὗ δῆθεν προῆλθεν ὁ π/χης Ἀθανάσιος ὁ πρὸ τῆς ἁλώσεως). Ἡ τοποθέτησις ἐν τοῖς πρακτικοῖς τοῦ Κοσμᾶ ὡς ἐκκλησιάρχου εἶναι παραποίησις διότι ὡς τοιοῦτον καὶ κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντείᾳ ψευδοσύνοδον καὶ ἀργότερον κατὰ Νοέμβριον τῷ 1452 γνωρίζομεν Σύλβεστρον τὸν Συρόπουλον ὑπογράψαντα κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονολογίαν «ἀναφορὰν τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν λοιπῶν.» 6)

Ἀλλ' ὡς εἶπον δημιούργημα τῆς συνόδου τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶναι ὁ λεγόμενος τελευταῖος πρὸ τῆς Ἁλώσεως π/χης Κ/πόλεως Ἀθανάσιος. Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν Ἁπάντων τοῦ Σχολαρίου ἀποδεικνύεται ὀρθὸν τὸ συμπέρασμα τοῦ ἀειμνήστου Παπαϊωάννου περὶ ἀνυπαρξίας τοιαύτης συνόδου. Οὐδαμοῦ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων,τῶν μηνυμάτων, (διαγγελμάτων) καὶ τῆς ἀλληλογραφίας του ἀναφέρει ὁ κλεινὸς καὶ σοφὸς πατριάρχης περὶ τοιαύτης συνόδου. Ἦτο δὲ ὁ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐνδεδειγμένος νὰ γνωρίζῃ ὁ Γεννάδιος τὰ τῆς συνόδου καὶ ὁ σχὼν τὰς περισσοτέρας ἀφορμὰς νὰ ἀναφέρῃ εἰς πολλὰς περιστάσεις τὰ πρὸς ἐκείνην σχετικά. Ὁ Γεννάδιος ὄχι μόνον δὲν ἀναφέρει τι περὶ συνόδου Ἁγίας Σοφίας, ἀλλὰ καὶ τελείως ἀγνοεῖ τὸν πατριάρχην Ἀθανάσιον τὸν ποτε δῆθεν ἡγούμενον τῆς Περιβλέπτου.

Εἰς τὸν τέταρτον τόμον τῶν Ἁπάντων τοῦ Σχολαρίου σ. 520 ἀναγινώσκομεν τὰ ἀκόλουθα. «ὁ πρῶτος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ Κωνσταντίνου, Μητροφάνης ἦν, καὶ ὁ τελευταῖος πατριάρχης, Μητροφάνης, ἀποθανὼν ἐν τῇ πόλει, ἔτι ἐλευθέρᾳ οὔσῃ. Ὁ γὰρ Γρηγόριος ἀπῆλθεν εἰς Ρώμην, ὅπου καὶ ἐτελεύτησεν».Εἰς ἐπιστολήν του γραφεῖσαν πρὸς τὸν ἄρχοντα Μανουὴλ Ραοὺλ Οἰσὴν μεταξὺ 1451 καὶ 1452 ἐξ ἀφορμῆς τῆς θανατικῆς ποινῆς τὴν ὁποίαν ὁ ἄρχων οὗτος ἐπέβαλεν εἰς τὸν αἱρεσιάρχην Ἰουβενάλιον παρεμπιπτόντως λέγει καὶ τὰ ἀκόλουθα. «προσελθὼν (ὁ Ἰουβενάλιος) τῷ μεγάλῳ τότε πρωτοσυγγέλλῳ κυρίῳ Γρηγορίῳ, ***νυνὶ δὲ πατριάρχῃ***, ὑποκρίνεται τὰ Λατίνων φρονεῖν κ. α.»7) Ἐὰν πράγματι ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ

6) Γενναδίου Σχολαρίου τὰ «Ἅπαντα» τόμος Γ. 293.

7) Γενναδίου Σχολαρίου,·Τὰ «Ἅπαντα» τόμ. IV σ. 478—479. Βλέπε καὶ Ἀδ. Ν. Διαμαντοπούλου, «Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, ὡς ἱστορικὴ πηγὴ τῶν περὶ τὴν Ἅλωσιν χρόνων». «Ἑλληνικὰ» τόμ. Θ΄. σ. 285—308 καὶ κυρίως σελ. 301 σημ. 2 καὶ Ο. Γ. σελ. 307—308 Δὲν συμφωνῶ ὡς πρὸς τὴν περὶ Γενναδίου κρίσιν τοῦ κ. Διαμαντοπούλου προσπαθοῦντος νὰ ἀποδείξῃ αὐτὸν κατώτερον τῆς πραγματικῆς του ἀξίας.

ἐγράφη κατὰ τὸ 1452 τοῦτο σημαίνει ὅτι καὶ κατὰ τὸ 1452 ὁ Γρηγόριος ὄχι μόνον εὑρίσκετο ἐν Κων/πόλει ἀλλὰ καὶ ἐπατριάρχευε. Ὀρθοτέρα ὅμως θὰ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ ἱστορικοῦ Φραντζῆ, τὴν ὁποίαν παραδέχεται καὶ ὁ Παπαϊωάννου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γρηγόριος ἐγκατέλιπε τὴν πόλιν ὡς φυγὰς κατ' Αὔγουστον τῷ 1451. [8]) Πάντως καὶ ἂν ἦτο ὁ Γρηγόριος κατὰ τὸ 1452 ἐν τῇ πόλει δὲν ἦτο ἐν ἐνεργείᾳ πατριάρχης, δὲν ἐπατριάρχευε, διότι τῇ 18 Ἰανουαρίου 1452 δὲν ὑπογράφει εἰς τὸ ἔγγραφον τὸ σχετικὸν πρὸς τοὺς ἐπιστραφέντας εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν Βοεμούς [9]).

Ἡ σχετικῶς μακρὰ ἀλλὰ καὶ ἰδιόρρυθμος χηρεία αὕτη τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου καταφαίνεται καὶ ἐξ ὅσων γράφει ὁ Μαλαξὸς εἰς τὴν πατριαρχικήν του ἱστορίαν περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ πρώτου μετὰ τὴν Ἅλωσιν πατριάρχου. Ὁ πορθητὴς ἠρώτησε τοὺς κληρικοὺς τοῦ πατριαρχείου ποῦ εἶναι ὁ πατριάρχης σας καὶ δὲν ἦλθε νὰ μὲ προσκυνήσῃ· οἱ κληρικοὶ ἀπήντησαν. «ὅτι **ἀπὸ πολὺν καιρὸν** πατριάρχην δὲν ἔχομεν, ὅτι ὁ πατριάρχης ὁποῦ ἦτον, θεληματικῶς, ζῶντός του, ἀφῆκε τὸ σκαμνή του, καὶ ἀπὸ τότε ἄλλον δὲν ἐκάμαμε.» (Turcograecia σ. 107).

Πρόκειται περὶ ἀποχωρήσεως ἐκ τοῦ θρόνου καὶ κατόπιν ἐκ τῆς πόλεως τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου; πολὺ πιθανὸν ἀφ' οὗ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς τῆς ἱστορίας τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ οὔτε σύνοδος Ἁγίας Σοφίας, οὔτε πρακτικὰ τοιαύτης συνόδου, οὔτε πατριάρχης Ἀθανάσιος ἦσαν γνωστά.

Ὁ Γεώργιος Φραντζῆς (Βόννης ἔκδ. σ. 304) ὁμιλεῖ περὶ προαποθανόντος πατριάρχου. «Ὁμοίως προσέταξεν (ὁ Μωάμεθ) ἵνα ποιήσωσι καὶ καὶ πατριάρχην, ὡς σύνηθες, ἦν κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν. ***Ἦν γὰρ προαποθανὼν ὁ πατριάρχης.***» Βεβαίως δὲν ἐννοεῖ ὁ ἱστορικὸς Φραντζῆς τὸν Ἀθανάσιον, τὸν ὁποῖον πολλοὶ μάλιστα θεωροῦσι φονευθέντα ἢ ἀπολεσθέντα κατὰ τὰς ἀποφράδας ἡμέρας (Φ. Βαφείδου, Ἐκκλ. Ἱστορία, τόμ. Γος σ. 13). Ὁ Φραντζῆς θὰ ἐμνημόνευε πάντως πατριάρχην Ἀθανάσιον καὶ μάλιστα φονευθέντα ἢ χαθέντα κατὰ τὴν Ἅλωσιν. Ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἀλλαχοῦ τῆς ἱστορίας του (σ. 325) ἐγνώριζε μᾶλλον ἔργῳ χηρείαν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Εἶχε δὲ προτείνη εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον κατὰ τὴν εἰς βασιλεύουσαν ἔλευσιν τοῦ καρδιναλίου Ἰσιδώρου τὴν ἐκλογὴν τοῦ τελευταίου τούτου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. «Εὑρεθέντος γὰρ τοῦ καρδηναλίου Ρωσσίας εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐγὼ περὶ τούτου μεσιτεύσας πρὸς

---

8) Γ. Φραντζῆ ἔκδ Βόννης σ. 217. Ἐκκλ. Ἀλήθεια 289 σ. 282 Ὁ Φραντζῆς γράφει τῷ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (6959) Αὐγούστῳ μηνὶ διέβη ἀπὸ τῆς πόλεως ὡς φυγὰς ὁ πατριάρχης κ. Γρηγόριος. Ἀνεχώρησε λοιπὸν τὸν Αὔγουστον τοῦ 1451.

9) Βλέπε σχετικὴν μελέτην Ξ. Σιδερίδου, «Ν. Ποιμὴν» τόμ. Ε. σ. 204 κ. ε. Γενναδίου Σχολαρίου τὰ Ἅπαντα, Προλεγόμενα Α. Τόμος σ. ΧΙΙ.

αὐθέντην μου τὸν Βασιλέα, ἵνα γένηται ὧδε καρδηνάλιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως». Ὅταν ὁμιλῇ ὁ Φραντζῆς περὶ προαποθανόντος πατριάρχου ποῖον ἐννοεῖ, τὸν Γρηγόριον ἢ τὸν Μητροφάνην; πάντως ἐννοεῖ τὸν Μητροφάνην ὁ ὁποῖος, ὡς γράφει ὁ ἴδιος ὁ Γεννάδιος, ἀπέθανεν ἐν τῇ πόλει ἔτι ἐλευθέρᾳ οὔσῃ.» Ὁ Γρηγόριος ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ μετὰ τὴν Ἅλωσιν.

Ὁ ἱστορικὸς Δούκας – παρέχων ἀκριβεῖς πληροφορίας καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς εἰς τὸν μοναχικὸν βίον εἰσόδου καὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Σχολαρίου (ἔκδ. Βόννης σ. 253)—ἀγνοεῖ τελείως πατριάρχην Ἀθανάσιον καὶ ὑστάτην ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ σύνοδον. Ἀναφέρει ὡς πατριάρχην τὸν Γρηγόριον τὸν ὁποῖον ἀποκαλεῖ «ἐξόριστον» (σ. 255), καὶ τοῦ ὁποίου ἀναμένει τὴν ἐπάνοδον ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελεν γίνῃ ἀποδεκτὴ «ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ ἕνωσις ἡ γεγονυῖα ἐν Φλωρεντίᾳ.» Ὁ ἴδιος ἦτο ὀπαδὸς τῆς συμφιλιώσεως καὶ ἑνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἀπεκάλει δὲ σχισματικούς» τοὺς ἀνθενωτικούς. Ἀλλὰ καὶ ὡς τοιοῦτος θὰ ἐλάμβανεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρῃ καὶ πατριάρχην Ἀθανάσιον καὶ σύνοδον τοῦ 1450. Ἐν σελίδι 256 μνείαν ποιούμενος τῆς ἐν Λυὼν τῆς Γαλλίας ἐπὶ τοῦ πρώτου Παλαιολόγου Μιχαὴλ πρὸς ἕνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν συγκροτηθείσης συνόδου «καὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου γενομένης ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ὑστάτου τῶν παλαιολόγων, καὶ τῆς θείας καὶ ἱερᾶς μυσταγωγίας», τῆς ἑνωτικῆς δ.λ.δ. λειτουργίας τῆς τελεσθείσης συλλειτουργούντων καὶ Λατίνων κληρικῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τῇ 12 Δεκεμβρίου 1452, οὐδὲν λέγει περὶ συνόδου τοῦ 1450. Ἐὰν ὑπῆρχεν τοιαύτη θὰ τὴν ἀνέφερε ἀποκαλῶν «ἀθλίους» τοὺς συγκαλέσαντας αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνθενωτικὸς Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, ὡς προανέφερα, δὲν γνωρίζει ὑστάτην Σύνοδον Ἁγίας Σοφίας.

Καὶ ὁ συγγράψας τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ὅταν λέγῃ «διὰ τὸ μὴ εἶναι πατριάρχην» ἔχει πάντως ὑπ᾽ ὄψιν χηρείαν τοῦ Οἰκουμ. θρόνου διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Γρηγορίου.

Καὶ ὁ ἀνώνυμος τοῦ ἀρχαιοτέρου μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρονικοῦ (ἐν ἀριθ. 10 Licoln κολλεγίου χειρογράφῳ ὑπάρχει χρονικὸν τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ὁ Κ. Σάθας ἐν τῷ Ζ.' τόμῳ τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης) ἀναφέρει τὸν Γρηγόριον, σύντεκνον τοῦ Μ. Δουκὸς Λουκᾶ Νοταρᾶ, ὡς πατριαρχεύσαντα καὶ «ὀλίγου καιροῦ παρελθόντος... «ἐποίησε παραίτησιν.» Μετὰ τὸν Γρηγόριον, «ᾧ τὸ ἐπίκλην Μαμή» ἀναφέρει οὐχὶ Ἀθανάσιον ἀλλὰ Γεννάδιον. Πλησιέστερος ὁ χρονογράφος αὐτὸς πρὸς τὴν πρὸ τῆς Ἁλώσεως περίοδον ἐγνώριζε καλλίτερον τὰ γεγονότα ἀπὸ τὸν Μαλαξὸν τοὐλάχιστον ὁ ὁποῖος ἐν πολλοῖς τὸν ἀντιγράφει. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπικουρικαὶ τρόπον τινὰ μαρτυρίαι ἐνισχύονται διὰ τῆς ἀξιοπίστου, ὡς εἶπον, μαρτυρίας τοῦ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου καλῶς γνωρίζοντος τὰ ἐκκλησιαστικὰ γεγονότα τῶν πρὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων τῆς δράσεώς του.

Ὁ Δοσίθεος Ἱεροσολύμων πεισθεὶς ἅπαξ περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς συνόδου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀναφέρει καὶ τὸν Ἀθανάσιον ὡς οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ἰσχυριζόμενος ὅτι «ἐξέδωκε λίβελλον πίστεως—ὁ Κωνσταντῖνος Πλάστρις Ἀγγλικανὸς ἢ Σζέσης ἐπονομαζόμενος-τῷ πατριάρχῃ Ἀθανασίῳ»[10].

Καίτοι ἡ μαρτυρία τοῦ Σχολαρίου, ὡς συγχρόνου, εἶναι πλέον ἢ ἐπαρκὴς διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀνυπαρξίας τοῦ πατριάρχου Ἀθανασίου, ὁπωσδήποτε ὅμως ἔρχεται ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων ἐπίκουρον καὶ ἓν χειρόγραφον τῆς ἐν Καΐρῳ πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης. Τὸ χειρόγραφον αὐτὸ φέρον χρονολογίαν 157 ἐν ἐνθυμήσει φύλλου 152^{β} (εἰς τὸ τέλος) γράφει.» ἐτελεύτησεν ἡ τοιαύτη βασιλεία τῶν Ρωμαίων ὑπὸ βασιλέως Κωνσταντίνου παλαιολόγου τοῦ πορφυρογεννήτου καὶ ***γρηγορίου πατριάρχου***, ὃς ἀπῆλθεν ἐν τῇ Ρώμῃ καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ λατῖνος γενόμενος.»[11] Ἡ σημείωσις εἶναι τῆς ἰδίας χειρὸς μὲ τὴν γραφὴν τοῦ κειμένου. Ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω ἐπιχειρημάτων καὶ αἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, νομιζομένην ὡς χρονολογίαν τῆς συνόδου, πολιτικαὶ περιστάσεις καὶ προσωπικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ἦσαν τοιαῦται ὥστε ἀπέκλειον τὴν συγκρότησιν τοιαύτης συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὥστε κατὰ τὰ ἀνωτέρω τελευταῖος πατριάρχης πρὸ τῆς Ἁλώσεως πρέπει νὰ θεωρῆται ὁ Γρηγόριος καίπερ μὴ ἀναγνωριζόμενος ὡς τοιοῦτος ὑπὸ τῶν ἀνθενωτικῶν. Ὁ βασιλεὺς Κων/τῖνος εὑρίσκετο πρὸ διλήμματος νὰ πληρώσῃ ἢ ὄχι τὸν ἔργῳ κενὸν π/χικὸν θρόνον. Κατὰ τὴν πλήρωσιν ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Πάπα. Αὐτὰ ἦσαν ἀσυμβίβαστα πράγματα. Προυτίμησε τὴν παράτασιν μιᾶς καταστάσεως τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ εἰς Ρώμην ἀναχώρησις τοῦ Γρηγορίου.

Ἡ χηρεία δὲ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου κατ' ἀνάγκην θὰ ὑπολογισθῇ κατ' ἐλάχιστον δεκαεξάμηνος πρὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἑξάμηνος μετὰ τὴν ἅλωσιν, καίτοι ἐκ τῶν Ἁπάντων τοῦ Γενναδίου καταφαίνεται ὅτι ὁ Γεννάδιος καὶ πρὸ τῆς χειροτονίας του ἔργῳ ἐπί τι διάστημα διῴκει τὴν Ἐκκλησίαν Κ/πόλεως[12].

† Ο ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ

---

[10]) Τόμος ἀγάπης σ. 320.

[11]) Ἐπετηρὶς Βυζαντινῶν σπουδῶν τόμ. Α. σ 148. Ἀναφέρει τὴν ἐνθύμησιν ταύτην καὶ ὁ κ. Διαμαντόπουλος ἐν τῇ προσημειωθείσῃ μελέτῃ αὐτοῦ.

[12]) Βλέπε πέμπτον παράρτημα τοῦ Η'. τόμου τῶν Ἁπάντων τοῦ Σχολαρίου σ. 29. Οἱ Assomptionistes φαίνονται δικαιότεροι ὡς πρὸς τὰς περὶ Σχολαρίου κρίσεις των ἀπὸ τὸν κ. Διαμαντόπουλον ἀποκαλοῦντες τὸν πολυπαθῆ πατριάρχην μέγαν ἄνδρα (grand homme). Τόμ. Η παράρτημα Ε. σ. 20.

Βλέπε καὶ σημ. 7 παρούσης μελέτης Ὁ κ. Διαμαντόπουλος ὅταν ἔγραφε περὶ Γενναδίου δὲν εἶχεν ἐκδοθῆ ὁ ὄγδοος τόμος τῶν Ἁπάντων. Περὶ τοῦ Ἀθανασίου ὡς π/χου Κ/πόλεως βλέπε κ. Γεδεών, Πατριαρχ. Πίνακες «σ. 467, καὶ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει» σ. 7 (Ἀθῆναι 1925) ὅπου καὶ θεωρεῖ αὐτὸν ἀπολεσθέντα μετὰ τῶν λοιπῶν φονευθέντων. Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Παπαρρηγοπούλου (ἔκδ. 1925) ἀναφέρει ὁ ἴδιος Γεδεὼν ὡσαύτως τὸν Ἀθανάσιον ὡς τελευταῖον π/χην πρὸ τῆς Ἁλώσεως. Τόμ. Ε μέρος Α σ. 314. Ἐσφαλμένη ἡ παραπομπὴ παρὰ τῷ κ. Διαμαντοπούλῳ ἐνθ. ἀνωτ. σ. 308.

ΑΙ ΕΠΙΣΚΕΥΑΙ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

Ἐγνώσθη ἐν καιρῷ ἡ πλήξασα τὸ Πατριαρχεῖον συμφορὰ (21 Σ/βρ. 1941) διὰ τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἀποτεφρώσεως τοῦ ἀρχαίου ξυλίνου κεντρικοῦ μεγάρου καὶ τῶν ἑκατέρωθεν ἐξαρτημάτων αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς μερικῆς τοιαύτης τοῦ παραπλεύρως κειμένου λιθίνου κτιρίου, σὺν τῇ ἀπωλείᾳ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ὑπηρεσιακῶν κωδίκων καὶ φακέλλων, ἐπίπλων καὶ λοιπῶν ἀξίας ἀντικειμένων. [1])

Ἡ ἄμεσος σκέψις καὶ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπισκευὴ καὶ ἀνακαίνισις τῶν περισωθέντων κτιρίων καὶ ἡ κατάλληλος χρησιμοποίησις αὐτῶν διὰ τὰς πολλαπλὰς ὑπηρεσιακὰς ἀνάγκας τῶν Πατριαρχείων, πρὸς τοῦτο δὲ ἔκτακτος Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν σεβ. Μ/τῶν Χαλκηδόνος κ. Μαξίμου, Σάρδεων κ. Γερμανοῦ, Ἡλιουπόλεως κ. Γενναδίου καὶ Λαοδικείας κ. Δωροθέου λαβοῦσα διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῶν Πατριαρχείων κ. Στεφάνου Χ΄ Χρήστου τὴν ὑπὸ ἡμερομ. 19 Φεβρ. 1942 σχετικὴν ἄδειαν τῆς ἐνταῦθα Δημαρχίας ἐπεδόθη συντόνως καὶ ἐπιμελῶς εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ἀνατεθείσης αὐτῇ ἐντολῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν καὶ διεύθυνσιν τοῦ ὡς ἄνω ἀρχιτέκτονος.

Τὰ ἐπισκευασθέντα καὶ ἀνακαινισθέντα, πλουτισθέντα δὲ καὶ διὰ νέας ἠλεκτρικῆς ἐγκαταστάσεως ἐπιμελείᾳ τοῦ μηχανικοῦ ἠλεκτρολόγου κ. Ἰ. Σαρρῆ, καὶ νῦν εἰς διαφόρους πατριαρχικὰς ὑπηρεσίας καὶ ἀνάγκας χρησιμοποιούμενα κτίρια καὶ διαμερίσματα εἶνε:

α΄) ***τὸ νῦν κυρίως πατριαρχικὸν μέγαρον***, τὸ γνωστὸν ***Ἰωακείμιον κτίριον*** ὡς ὀφεῖλον τὴν προέλευσιν καὶ συμπλήρωσιν αὐτοῦ εἰς Ἰωακεὶμ Γ.΄, ἐκ τεσσάρων δὲ ὀρόφων ἀποτελούμενον.

Ὁ δ.΄ ὄροφος, ἀποτελῶν τὸ ἰδιαίτερον διαμέρισμα τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, ὑπέστη ἱκανὴν διαρρύθμισιν καὶ αὔξησιν διὰ μιᾶς εὐρείας αἰθούσης διὰ τὴν ἐπίσημον Πατριαρχικὴν Τράπεζαν.

Ὁ γ.΄ ὄροφος διαρρυθμισθεὶς ριζικώτερον περιέλαβε τὴν ἐπίσημον Αἴθουσαν τῶν Συνοδικῶν συνεδριάσεων, διακοσμηθεῖσαν πλουσίως ὑπὸ τοῦ κ. Εἰρηνάρχου Κόβα, τὸ Γραφεῖον τῶν Συνοδικῶν Ἀρχιερέων, τὰ Γραφεῖα τῆς ἁγίας καὶ Ἱ. Συνόδου καὶ τὸ Α.΄ Πατριαρχικὸν Γραφεῖον.

Ὁ β.΄ ὄροφος, ἰσόγειος, καταλλήλως διασκευασθείς, περιέλαβε τὴν Μ. Πρωτοσυγκελίαν καὶ τὸ γραφεῖον αὐτῆς, τὴν Μ. Ἀρχιδιακονίαν, τὸ Τουρκικὸν Γραφεῖον, τὸ τῶν θρησκευτικῶν (ληξιαρχικῶν) πράξεων, τὸ τῆς Ἐφορείας τῆς ἱ. Θεολ. Σχολῆς ὡς καὶ τὸ Πατριαρχικὸν Ταμεῖον καὶ Λογιστήριον.

Ὁ κάτω, τὸ ὑπόγειον διαμέρισμα, εὐρυνθεὶς ἀρκούντως, περιέλαβε τὴν

---

[1]) Πλείονας πληροφορίας εἰρήσει ὁ θέλων ἐν σελ. 213 ἑξ. τῆς ***Ὀρθοδοξίας*** τοῦ ἔτους 1941.

αἴθουσαν τῆς Τραπέζης τῶν κληρικῶν τῆς Πατρ. Αὐλῆς καὶ τὰ ἀρχεῖα τῶν διαφόρων Γραφείων.

β.') τὸ ***παράπλευρον λίθινον ὡσαύτως κτίριον***, τὸ γνωστὸν ***Κωνσταντινιανὸν*** ἀπὸ Κωνσταντίνου Ε.', ἀποτεφρωθὲν ἐν μέρει καὶ ἐπισκευασθὲν εἶτα, περιλαμβάνει ἓξ δωμάτια χρησιμοποιούμενα διὰ κοιτῶνας ἰσαρίθμων ἀνωτέρων κληρικῶν τῆς Πατρ. Αὐλῆς.

γ.') ***τὸ ξύλινον κτίριον τοῦ ἄλλοτε Δ. Ε. Μ. Συμβουλίου***, χρῇζον γενικῆς ἐπισκευῆς, ἀνεκαινίσθη μόνον μερικῶς οὕτως ὥστε νὰ στεγάζῃ τὰ γραφεῖα τῆς Διερμηνείας, τοῦ Ἀρχειοφύλακος καὶ τοῦ Βιβλιοφύλακος ὡς καὶ τρεῖς κοιτῶνας ἰσαρίθμων κληρικῶν τῆς Πατρ. Αὐλῆς.

δ.') τὸ ***κτίριον τῆς Βιβλιοθήκης***, ὑποστὰν ριζικὴν ἐπισκευὴν εἰς τὸν ἰσόγαιον ὄροφον αὐτῆς, στεγάζει τὴν ἰδιαιτέραν βιβλιοθήκην Φωτίου Β', τὸ τμῆμα τῶν χειρογράφων, τὴν πινακοθήκην καὶ τὸ τμῆμα τῶν διαφόρων εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία πατρ. ἐκδόσεων.

ε.') ὁ ***ναός***, ὀλίγας μόνον ὑποστὰς ἐξωτερικῶς ζημίας, ἔτυχε τῆς δεούσης προσοχῆς.

Σημ. Οἱ συνεργασθέντες μετὰ τῆς ἐκτάκτου Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ὡς ἄνω ἀξιότιμοι κύριοι Στέφανος Χ'' Χρήστου καὶ Ἰ Σαρρῆς ὑπέβαλον τῇ Α. Θ. Παναγιότητι ἐκθέσεις ἀναλύοντες διὰ μακρῶν τὰς γενομένας ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῶν σχετικὰς ἐργασίας.

* * *

Εἰς συμπλήρωσιν τῶν ὅσα κατὰ καιροὺς ἐδημοσιεύσαμεν σχετικῶς πρὸς τὸν πατριαρχικὸν ναὸν προστίθεμεν καὶ τὰ κάτωθι:

Α.') — Πατριαρχεύοντος τὸ β.' Διονυσίου Δ.' τοῦ Μουσελίμη κατέπεσεν (27 Μαρτ. 1678) ὁ τοῖχος τοῦ γυναικωνίτου πρὸς τὸν δρόμον καὶ ὅτι κατόπιν ἐνεργειῶν αὐτοῦ παρὰ τῷ Μ. Βεζύρῃ ἐπετράπη καὶ ἐγένετο ἡ σχετικὴ ἐπισκευή. Τὴν πληροφορίαν ταύτην μεταδίδει ὁ Ἰ. Καρυοφύλλης Μ. Λογοθέτης τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας εἰς τὰς «Ἐφημερίδας» αὐτοῦ σημειῶν τὰ ἑξῆς: [2]).

« ***Μαρτίου 27.*** — Πρὸς πέμπτην ὥραν τῆς ἡμέρας, μεγάλη τετράδι, ἔπεσεν ὁ τοῖχος τοῦ γυναικωνίτου ἐπάνω εἰς τὴν στράταν καὶ ἐφύλαξεν ὁ Θεὸς καὶ δὲν ἐβλάβη κανείς. Ἐλυπήθημεν διὰ τὴν ζημίαν, ὅμως εὐχαριστήσαμεν τῷ Θεῷ ὅπου δὲν ἔτυχεν κἂν μίαν ἀκολουθίαν συνάξεως, νὰ γενοῦν πολλὰ φονικά.

Μαρτίου 28. — Ἔδωκεν ὁ πατριάρχης κὺρ Διονύσιος ἀρζουχάλι τῷ Ἐπιτρόπῳ Μουσταφᾶ πασᾶ ἔξω εἰς τὸ Ὀτάκι πῶς συνέβη νὰ κρημνισθῇ μέρος τοίχου μὲ μέρος σακφὶ ἤγουν σκεπάσματος, καὶ νὰ προστά-

[2]) ***Περ. Ζερλέντου*** Ἰωάννου τοῦ Καρυοφύλλου ἐφημερίδες ἐν ***Δελτίῳ*** τῆς ἱστ. καὶ ἐθν. εταιρείας Β.' σ. 295.

ξη τὸν ραμπελκαζισῆ νὰ στείλη ναγίπην καὶ μεγιμάρην νὰ τὸ κάμουν κέσφι διὰ νὰ κτισθῇ καὶ ἐπουγιούρτισεν ὁ Ἐπίτροπος καὶ ἦλθε ναγίπις τοῦ κατῆ ὁ πρῶτος καὶ ὁ κεσφὶ ναγίπης μαζὺ καὶ τρεῖς μεγιμάριδες καὶ τὸ εἶπαν καὶ τὸ ἔγραψαν, τοῖχον τὸ μάκρος πχ. 12 καὶ τὸ ὕψος ἐξίμιση καὶ τὸ σκέπασμα μάκρος πχ. 11 καὶ τὸ πλάτος πεντέμιση· καὶ τὸ ἔγραψεν ὁ μέγας κατῆς εἰς τὸ πλάγι τοῦ φιρμανίου καὶ τὸ ἔπεμψε τῷ Ἐπιτρόπῳ· διότι ἔτζι ἐπρόσταξε νὰ εἰδῇ τὸ κέσφι.

Μαρτίου 29.— Ἐπουγιούρτισεν ὁ Ἐπίτροπος νὰ παρασταθῇ ὁ μεγιμάρης ἀτός του νὰ τὸ κτίσουν, διὰ νὰ μὴν κάμωσι προσθήκην. Ἐστάθη ὁ κατῆς πολλὰ ἐναντίος, δὲν ἤθελε νὰ δώσῃ χοτζέτι, τὸ ἀνέφεραν οἱ μεσάζοι τῷ Ἐπιτρόπῳ· ἦτον μεσάζοι ὁ τζασούς-πασης καὶ οἱ δύο τεσκερετζήδαις. Ἐβίασεν ὁ Ἐπίτροπος τὸν κατῆν καὶ ἔδωκε χοτζέτι. . . . ».

Β.΄)— Εὑρισκόμενος ἐν ΚΠόλει τῷ 1704 ὁ A. de la Montraye παρέστη εἰς λειτουργίαν τελεσθεῖσαν ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν ΚΠόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἔλαβε σχεδιάγραμμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ σημειώσας ποῦ ἵσταντο οἱ πατριάρχαι, οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ὀφφικιάλοι καὶ εἴ τις ἄλλος. Ἐπιφυλασσόμενοι ἵνα προσεχῶς παραθέσωμεν ἐν τῇ «Ὀρθοδοξίᾳ» τὸ ἐν λόγῳ σχεδιάγραμμα ἀρκούμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς ἀναγραφὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένων, ὅτι δηλ. ἡ πατριαρχικὴ ἐκκλησία: «δὲν περιέχει τίποτε ἄξιον περιγραφῆς ἀπὸ μέρους ἡμῶν, τὸ μόνον δὲ τὸ ὁποῖον δύναταί τις νὰ σημειώσῃ περὶ αὐτῆς εἶναι ὅτι εἶναι μία τῶν καλλίτερον ἐζωγραφισμένων ἐκκλησιῶν, τὰς ὁποίας κατέχουσι σήμερον οἱ ἕλληνες, ἐκτισμένη ἐν συνοικίᾳ καλουμένῃ «Βαλατᾶς» ἢ «***Φανάριον***», ἐν τῇ ὁποίᾳ διαμένουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ὑπολείμματα τῆς ἀρχαίας ἑλλ. ἀριστοκρατίας». [3]).

† Ο ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ

---

[3]) Voyages du Sr *A. de la Montraye* en Europe, Asie et Afrique t. I.΄ La Haye 1727, σ. 365.— Ἡ ἐπίσκεψις αὐτοῦ ἐγένετο ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Γαβριὴλ Δ.΄ (μέσα Αὐγ. 1702—17 Ὀκτβρ 1707). Τὸ συλλείτουργον ἐν ὀλίγοις περιγράφεται ὡς ἑξῆς: « Ὁ πατριάρχης ΚΠόλεως ἐν ἀρχιερατικῇ περιβολῇ κρατῶν τὴν ποιμαντορικὴν αὐτοῦ ῥάβδον καὶ φέρων τιάραν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἰσῆλθε πρῶτος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀφοῦ ηὐλόγησε τὸν λαὸν ὑποκλινόμενον ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἠκολούθησεν ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ὡσαύτως ἐνδεδυμένος ἀρχιερατικῶς, εὐλογῶν τὸν λαὸν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Καθ ὃν χρόνον προυχώρει εἰς τὸν θρόνον, ὁ ΚΠόλεως κατῆλθε μέχρι τοῦ κάτω βάθρου τοῦ θρόνου αὐτοῦ καὶ εὐθὺς ὡς ὁ Ἱεροσολύμων ἔφθασε εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, ἐχαιρετίσθησαν ἀμοιβαίως δι' ὑποκλίσεως τῆς κεφαλῆς αὐτῶν. Ὅταν εἶτα εἰσῆλθεν ὁ Ἀλεξανδρείας (καὶ εἶτα ὁ Ἀντιοχείας) εὐλογοῦντες, ἀμφότεροι (ὁ ΚΠ. καὶ ὁ Ἱερ.) κατῆλθον τῶν θρόνων αὐτῶν (ὡς ἔπραξεν ἀνωτέρω ὁ ΚΠ.) καὶ ἐχαιρετίσθησαν ἀμοιβαίως. Ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐκάθισεν ἐπὶ τῶν θρόνων, κατῆλθον ὅμως καὶ οἱ τρεῖς ἵνα χαιρετίσωσι τὸν τέταρτον (Ἀντιοχείας), εἰσελθόντα ὡσαύτως μὲ τὴν αὐτὴν τάξιν καὶ ἀποδώσαντα αὐτοῖς τὸν χαιρετισμόν. Καθήσαντες ἔμειναν ἐπὶ τῶν θρόνων αὐτῶν μέχρις ὅτου εἰσῆλθον εἰς τὸ ἱ. βῆμα διὰ τὴν λειτουργίαν, ἑνὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν συμπαραστατουμένου ὑφ' ἑνὸς διακόνου καὶ ἑνὸς ὑποδιακόνου, θυμιώντων καὶ ἀναγινωσκόντων « (**αὐτόθι σ.** 366).

ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

Μίαν ἀπὸ τὰς μεγάλας κατ' ἐμὲ πράξεις τοῦ αἰωνίου 'Αρχηγοῦ 'Ατὰ Τούρκ, καθὼς καὶ τοῦ ἐπὶ τὰ ἴχνη ἐκείνου βαδίζοντος σημερινοῦ προέδρου τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας κ. 'Ισμὲτ Ἴνονου, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὴν κατὰ τὸ 1935 γενομένην μετατροπὴν τῆς «Ἁγίας Σοφίας» εἰς μουσεῖον. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τὸ μεγάλο ἀρχαιολογικὸν καὶ ἱστορικὸν αὐτὸ κειμήλιον παραδίδεται εἰς τὸ εὐρὺ πεδίον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, τὴν ὁποίαν ἐκθύμως ὑποστηρίζει καὶ ἡ φιλελεύθερος καὶ μουσοτραφὴς δημοκρατική μας Κυβέρνησις. Καὶ μόνη ἡ «Ἁγία Σοφία» ἀποτελεῖ ἕνα εὐρύτατον καὶ ἀνεξάντλητον ἔδαφος ἐρευνῶν ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῆς, ἀρχαιολογικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τῶν ποικίλων καὶ συγκεκριμένων ἐκφάνσεων τοῦ πολιτισμοῦ καθόλου.

Κληθεὶς πρό τινων ἡμερῶν ὑπὸ τοῦ ζηλωτοῦ καὶ ἀκαταπονήτου διευθυντοῦ τοῦ μουσείου τῆς Ἁγίας Σοφίας κ. Sami Boyar εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Ἁγίας Σοφίας ᾐσθάνθην ἀμέσως τὴν διαφορὰν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ νέα κατάστασις τοῦ περιωνύμου ἐκείνου κειμηλίου. Ἄλλοτε σᾶς ὡδήγει ἕνας πρακτικὸς χότζας κατέχων ἐλαχίστας καὶ ἀβασανίστως παρμένας ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ πληροφορίας περὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἀξίας τῆς περιλαλήτου ἰουστινιανείου οἰκοδομῆς. Καθὼς καὶ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Χώρας (Καχριὲ τζαμιὶ) ὑπῆρχεν ἐπὶ 50 ἔτη ἕνας μουεζίνης παρέχων στερεοτύπως ὡρισμένας εἰς τοὺς ἐπισκέπτας περὶ τῆς μονῆς τῆς χώρας τῶν ζώντων πληροφορίας.

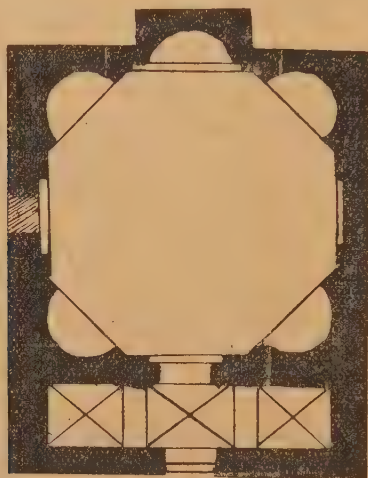
Ὁ Sami βέης ἐφωδιασμένος μὲ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα ἐπιστημονικὰ μέσα ἔχων καὶ τὴν ἀμέριστον ὑποστήριξιν τῆς Κυβερνήσεώς μας, ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ ἄριστος ζωγράφος καὶ ἰχνογράφος, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἀχανὲς αὐτὸ ἔδαφος τῆς βυζαντινῆς καὶ τουρκικῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας, ποὺ ὀνομάζεται «Ἁγία Σοφία», μὲ σκοπὸν νὰ ἐρευνήσῃ ὅσα δὲν ἠμπόρεσαν ἄλλοι νὰ ἐρευνήσουν καὶ μὲ τὸν ἐνθουσιώδη πόθον τοῦ νὰ προσφέρῃ ὑπηρεσίας καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν πατρίδα.

Ρίψατε ἕνα βλέμμα εἰς τὸ ἄρτι ἐκδοθὲν ἔργον του «Aya Sofya» διὰ νὰ πεισθῆτε περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λεγομένων μου· ὑπάρχουν σχεδιαγράμματα καμωμένα μὲ τὸ ἀριστοτεχνικό του χέρι ποὺ διαφωτίζουν ἐπὶ πολλῶν σημείων καὶ τὸν μὴ περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν εἰδικόν. Τὸ κυριώτερον ὅμως εἶναι τοῦτο, ὅτι ὁ κ. Sami Boyar ἐμφανίζεται μὲ τάσεις καὶ μὲ ἐφόδια τὰ ὁποῖα θὰ τοῦ χρησιμεύσουν εἰς τὸ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ εἰς προσεχὲς μέλλον καὶ ἄλλα ἔργα εἰς τὰ ὁποῖα θὰ διευκρινίσῃ πολλὰ σημεῖα

ἀφορῶντα τὴν «Ἁγίαν Σοφίαν» καὶ τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς σήμερον δὲν διεσαφηνίσθησαν ἐπαρκῶς.

Ἓν ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτὰ εἶναι καὶ τὸ τοῦ Βαπτιστηρίου καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ἰδίου Boyar ἐσχάτως ἀνακαλυφθεῖσα κολυμβήθρα τῆς Ἁγίας Σοφίας. Περὶ τὰ βαπτιστήρια καθόλου καὶ ἰδίᾳ τὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας θὰ στραφῇ ἡ παροῦσα μελέτη.

ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

1340.—Plan du baptistère de Sainte-Sophie d'après H. Holtzinger, Die altcrist. Architektur. p. 203, fig. 444.
Ἐκ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Λεξικοῦ Gabrol.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ χριστιανοὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐδέχοντο τὸ βάπτισμα εἰς μεγάλην ἡλικίαν. Πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἐδιδάσκοντο διὰ μακρῶν τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, κτλ., **κατηχοῦντο**, καὶ ἀφ' οὗ ἔμενον ἐπί τι διάστημα μακρὸν ἢ μικρὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν «**κατηχουμένων**», ὡδηγοῦντο εἰς τὸ **βαπτιστήριον** διὰ νὰ βαπτισθῶσι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν διωγμῶν ὡς βαπτιστήρια ἐχρησίμευον μικροὶ εὐκτήριοι οἶκοι τῶν κοιμητηρίων κυρίως, τὰ λεγόμενα μαυσωλεῖα. [1]). Βραδύτερον ὅμως ἐκτίζοντο ἰδιαίτερα κτίρια συνημμένα εἰς τὸν ναὸν ἢ πλησίον τοῦ ναοῦ προωρισμένα διὰ τὴν βάπτισιν τῶν ἐν μεγάλῃ ἡλικίᾳ προσερχομένων εἰς τὴν κατήχησιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

---

[1]) Ἴδε ἄρθρον τοῦ ἀρχαιολόγου Leclercq εἰς τὸ Dictionnaire d'archéologie chrétienne ἐν λέξει baptistère, τόμ. Β΄. μέρος α΄ στ. 390.

Ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος γράφων κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἔχει ὑπ' ὄψιν ὡς βαπτιστήριον, κτίριον διῃρημένον εἰς δύο, α) τὸν προθάλαμον, «προαύλιον» ἢ «ἐξώτερον οἶκον», ὡς ἀναφέρει, καὶ β) τὸ κυρίως βαπτιστήριον ἔνθα καὶ ἡ κολυμβήθρα. Ἡ φράσις τοῦ ἱεροῦ Κυρίλλου «ἁγία ἁγίων» φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸ κυρίως βαπτιστήριον καὶ εἰς τὴν κολυμβήθραν. »Εἰσήειτε πρῶτον εἰς τὸν προαύλιον τοῦ **βαπτιστηρίου** οἶκον... καὶ ταῦτα ἐν τῷ ἐξωτέρῳ ἐγίνετο οἴκῳ (ἡ κατήχησις), ὅταν ἐν ταῖς ἑξῆς μυσταγωγίαις εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσέλθωμεν». [2]). Ὁ προθάλαμος οὗτος τοῦ βαπτιστηρίου ἐχρησίμευε καὶ ὡς νάρθηξ καὶ ἐνίοτε καὶ ὡς ἀποδυτήριον—τὸ κοινῶς ἀπόδυτον λεγόμενον—τῶν μελλόντων νὰ κατέλθωσιν εἰς τὴν κολυμβήθραν διὰ τὴν βάπτισιν [3]). Τὴν κολυμβήθραν τοῦ βαπτιστηρίου ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ἀποκαλεῖ «πηγὴν τῶν ἱερῶν ναμάτων». [4]). Ὁ γράψας τὸν βίον τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἐπίσκοπος Ἑλενουπόλεως Ἑλλάδιος ὁμιλεῖ περὶ βαπτιστηρίου καὶ κολυμβήθρας καὶ περὶ «μακαρίων ὑδάτων·» «χωρήσας δ' ἔνδον τῶν μακαρίων ὑδάτων ἐπὶ κωλύσει τῶν μυουμένων τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος...» [5]). Ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης ὀνομάζει τὸ βαπτιστήριον καὶ φωτιστήριον. «Κατηχήσας οὖν (τὸν Ἰουδαῖον) ὁ Ἀττικὸς... κομισθῆναι σὺν τῇ κλίνῃ κελεύει εἰς τὸ «**φωτιστήριον**. Ὁ δὲ παραλυτικὸς Ἰουδαῖος εἰλικρινεῖ πίστει τὸ βάπτισμα δεξάμενος, ἀπὸ τῆς «κολυμβήθρας τοῦ **βαπτιστηρίου** ἀναληφθείς...». [6]). Ὁ Προκόπιος τὸ βαπτιστήριον ὀνομάζει «θεῖον λουτρῶνα», τὴν δὲ κολυμβήθραν καὶ «θείαν δεξαμενήν». «Τὸ δὲ δὴ δεύτερον ἐς τῆς Σοφίας τὸ ἱερὸν ἥκων, ἐς αὐτήν που τὴν θείαν δεξαμενὴν ἐξαπιναίως ἐκάθισεν.... κ. ἄ. ἔς τε τὸν θεῖον λουτρῶνα ἐλθοῦσαι τῆς ἐνταῦθα κολυμβήθρας ἀπρὶξ (σφιγκτά) εἴχοντο (Προκοπίου «τὰ ἀνέκδοτα» Βόννης ἐκ. τόμ. Γ' σ. 17,28).

Ὁ Προκόπιος ὀνομάζει τὸ βαπτιστήριον λουτρῶνα ἀλλὰ προσθέτει καὶ τὸ ἐπίθετον θεῖος. Ὁ Κωδινὸς χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν «βαπτιστὴρ» πρὸς δήλωσιν τοῦ βαπτιστηρίου. «Ὁ δὲ βασιλεύς, γράφει, οἰκείαις χερσὶ λαβὼν ἄσβεστον μετὰ ὀστράκου ἔβαλεν εἰς τὸν θεμέλιον πρὸ πάντων καὶ ἔκτισε τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν ὄντα εἰς τὸ **ὡρολογεῖον** τὸν λεγόμενον **βαπτιστῆρα**». (Ἔκδ. Βόννης σ. 135). Τὰ σχόλια τῶν σχολιαστῶν τοῦ Κωδινοῦ, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ λέξις βαπτιστὴρ σημαίνει Βαπτιστὴν, ἀποδεικνύει μᾶλλον ἄγνοιαν μερικῶν ἰδιωτισμῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἔκτισε

---

2) Ἑλλ. πατρολογία, τόμ. 33 στ. 1068, 1076.

3) Σκαρλάτου Βυζαντίου «Κωνσταντινούπολις» τόμ. Α.' σ. 506.

4) Ὁμιλία Μ.' Α'. Κορινθίους. Ἔκδ. Ὀξονίου Β'. τόμος σ. 508

5) Migne τόμ. 47 στ. 33,35.

6) Migne τόμ. 67 σελ. 745. Ὁ Σιλεντιάριος γενικῶς ὀνομάζει τὸ Βαπτιστήριον καὶ τὴν κολυμβήθραν «ἀχράαντα λοετρά» (στ. 564).

τὸν "Ἅγιον Ἰωάννην δηλοῖ ἔκτισε τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ὁ ὁποῖος συνεπείᾳ τοῦ προορισμοῦ του—βάπτισιν τῶν κατηχηθέννων εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν—λέγεται βαπτιστὴρ. (Αὐτοθ. σ. 282). Ὁ Κωδινὸς ἐν σελίδι 134 ὁμιλεῖ περὶ λουτῆρος. Ἀλλὰ ὡς θὰ ἀποδείξω κατωτέρω, ἐκεῖ πρόκειται περὶ τῆς λεγομένης φιάλης. «Τὸ δὲ ἐπίπεδον τοῦ ναοῦ καὶ **ὁ λουτὴρ** καὶ οἱ νάρθηκες καὶ τὰ πέριξ αὐτῶν οἶκος ἦν Δαμιανοῦ.» Τόσον τὰ ἀναφερόμενα διαμερίσματα (νάρθηκες) ὅσον καὶ ἡ ὀνομασία τὴν ὁποίαν ὀλίγον κατωτέρω δίδει εἰς τὸ βαπτιστήριον ἀποκλείουν, νομίζω, τὴν γνώμην ὅτι ὁ λουτὴρ καὶ ὁ βαπτιστὴρ τοῦ Κωδινοῦ σημαίνουν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ διαμέρισμα. Καὶ εἰς τὴν σελίδα 137 ἀναγινώσκομεν· «καὶ ἐξηγήσατο αὐτῷ πάντα, καὶ αὐτὸς ἤγαγεν αὐτὸν τῷ βασιλεῖ ἐκεῖσε ἐσθίοντι τότε ἐν τῷ **βαπτιστῆρι.**» Ὁ Ἀνώνυμος τοῦ Βανδουρίου τοποθετεῖ ὡσαύτως πλησίον τοῦ ὡρολογίου τὸ βαπτιστήριον τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ὀνομάζει αὐτὸ βαπτιστήριον. «Πρὸ τοῦ ἄρξασθαι δὲ κτίζειν τὸν ναόν, προέκτησεν (ὁ Ἰουστινιανὸς) εὐκτήριον χρυσόροφον **περικαλλὲς κυκλικὸν** μετὰ λίθων πολυτίμων, ὅπερ ὠνόμασε τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (= εὐκτήριον) τοῦ προδρόμου· ὅπερ ἐστὶ πλησίον του ὡρολογίου, τὸ **καλούμενον βαπτιστήριον.**» (Imperium Orientale τόμ. Α΄ σ. 69). Εἰς τὴν σελίδα 74 ὁ Ἀνώνυμος ὁμιλεῖ περὶ λουτῆρος, ἀλλὰ τί ἐννοεῖ, τὸ βαπτιστήριον ἢ τὴν φιάλην; «ἐν δὲ τῇ πρώτῃ εἰσόδῳ τοῦ λουτῆρος ἐποίησε πυλῶνας ἠλέκτρους, καὶ εἰς τὸν νάρθηκα ἠλεκτρίνους πύλας ἐμμέτρους. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ νάρθηκι ἐποίησεν ἐλεφαντίνους πύλας καὶ πυλῶνας τρεῖς.»

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (Α. 74) ἀναφέρει λουτῆρα—τὸν ὁποῖον λατινιστὶ μεταφράζουσιν οἱ ἐκδόται «baptisterium»—καὶ νάρθηκα καὶ ἀθύραν. Ὁ Ἀθὺρ ὅμως εὑρίσκετο εἰς τὸ Ἄτριον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ φιάλη ἢ ἄλλως λουτὴρ λεγομένη. Τὰ διαμερίσματα τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ Πορφυρογέννητος ὡς συμπαρακείμενα εἰς τὸν λουτῆρα ἀναφέρει ὡς εἴδομεν καὶ ὁ Κωδινός. Ὁ Πορφυρογέννητος καὶ εἰς τὴν σελίδα 185 κάμνει λόγον περὶ λουτῆρος. «Διέρχεται (ὁ βασιλεὺς) διὰ τοῦ ναοῦ καὶ ἐξέρχεται διά τε τοῦ νάρθηκος καὶ **τοῦ λουτῆρος**. Κατελθὼν δὲ τὰ γραδήλια (σκαλοπάτια) **τοῦ Ἀθύρα**, ἐπὶ τὸ μίλιον.» Εἰς τὴν σελίδα 8 τὸ βαπτιστήριον ὀνομάζει βαπτιστῆρα. «Εἶτα ἐξέρχεται εἰς τὸν βαπτιστῆρα ἐν ᾧ ἵστανται οἱ τρεῖς εὐμεγέθεις καὶ περικαλεῖς σταυροί.» Ὁ χρονογράφος Θεοφάνης μεταχειρίζεται τὴν λέξιν «βαπτιστὴρ» καὶ «βαπτιστήριον». «Ὡς οἱ κατὰ τὴν πρεσβυτέραν Ρώμην μέχρι σήμερον τὸν βαπτιτῆρα ἔχουσι ὡς μάρτυρα (ἐδῶ πρόκειται περὶ βαπτιστῆρος τῆς Ρώμης σ. 24)· ἀλλαχοῦ ὁμιλεῖ (σ. 615) περὶ τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας. «Μαρία ἡ γυνὴ αὐτοῦ (= Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου) ἐστέφθη ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Αὐγουστέως καὶ προῆλθεν ἐμπράκτως μόνη χωρὶς τοῦ ἀν-

δρὸς ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ εὐξαμένη πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ μεγάλου θυσιαστηρίου, μετῆλθεν εἰς τὸν ***μέγαν βαπτιστῆρα***». Εἰς δὲ τὴν σελίδα 193 ἀναγινώσκομεν τὰ ἀκόλουθα· «ὁ δὲ Βασιλίσκος ἐλθὼν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τὸν βασιλικὸν ἀποθέμενος στέφανον ἐν τῇ θείᾳ τραπέζῃ, ἐν τῷ ***βαπτιστηρίῳ*** προσέφυγεν». Εἰς τὸ Ἀλεξανδρινὸν χρονικὸν τὸ βαπτιστήριον ἀποκαλεῖται μέγα φωτιστήριον. «Λαβὼν Βασιλίσκος τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα ἔφυγεν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ***εἰς τὸ μέγα φωτιστήριον.***» [7]). Εἴδομεν καὶ ἀνωτέρω τὴν ὀνομασίαν ἁπλῶς «Φωτιστήριον». Εἰς εὐχολόγια τοῦ ἐνάτου, δεκάτου, ἑνδεκάτου, δωδεκάτου, δεκάτου τρίτου, δεκάτου τετάρτου, καὶ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος τὸ βαπτιστήριον ὀνομάζεται «βαπτιστήριον». «Εὐχὴ λεγομένη ἐν τῷ ***μεγάλῳ βαπτιστηρίῳ*** μετὰ τὸ πέρας τοῦ λυχνικοῦ» (Δημητριέβσκη, εὐχολόγια, Κίεβον, 1907 Α. σ. 13 καὶ 1053). Εἰς τὰ αὐτὰ δὲ εὐχολόγια ἡ «***φιάλη***» λέγεται λουτήρ. Εἰς τὴν δεξαμενὴν αὐτὴν ἔχουσαν πάντως καὶ στοὰς καὶ ἄλλα, ἀνεγινώσκετο ἡ ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ κατα τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανίων. Εἰς τὰ χειρόγραφα ταῦτα ἀναγινώσκομεν»· ἀκολουθία σὺν θεῷ εἰς τὸ ὕδωρ τῶν ἁγίων Θεοφανίων... μετὰ εἰπεῖν τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχήν, ***ἐξέρχονται πάντες ἐν τῷ λουτῆρι*** (σ. 89). «Εὐχὴ ἄλλη εἰς τὸ ὕδωρ τῶν ἁγίων Θεοφανίων, λεγομένη ἐν τῇ ***φιάλῃ τοῦ μεσαύλου*** τῆς Ἐκκλησίας» (σ. 8). «Μετὰ τὸ ἀπολῦσαι τὴν λειτουργίαν διακλυόμεθα (ξεπλύνομεν τὸ στόμα) πάντες, ἐκτὸς τοῦ ἱερέως τοῦ μέλλοντος ἁγιάσαι τὰ ὕδατα καὶ ἀπερχόμεθα πάντες ἐν τῷ ***λουτῆρι*** μετὰ κηρῶν καὶ θυμιάματος (σ. 150). «Μετὰ τὸ εἰπεῖν ὁ ἱερεὺς τὴν ὀπισθάμβωνον οὐ λέγομεν εὐχὴν.... ἀλλὰ εὐθὺς...καὶ τοῦτο ψάλλοντες δὶς καὶ τρὶς ἐξερχόμεθα ἐν τῇ ***φιάλῃ***» (σ. 166). «Ἐξερχόμεθα εἰς τὸν ***λουτῆρα*** μετὰ θυμιατοῦ καὶ μανουαλίων» (σ. 212).

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι λουτὴρ καὶ φιάλη ἐσήμαινον ἓν καὶ τὸ αὐτό, εἴτε πρόκειται περὶ φιάλης τῆς Ἁγίας Σοφίας, εἴτε ὁ λόγος περὶ φιάλης ἄλλων ἀρχαίων χριστιανικῶν ναῶν. Διατί ὅμως ὁ Ἀνώνυμος τοῦ Βανδουρίου ὡς εἴπομεν, ἀναφέρων λουτῆρα προσθέτει καὶ εἴσοδον καὶ μάλιστα πρώτην; Ὁμολογουμένως τὸ χωρίον αὐτὸ παρουσιάζει δυσκολίας τινὰς καθόσον μάλιστα τὸ βαπτιστήριον (πρώτη εἴσοδος ἡ εἰσάγουσα εἰς τὸν νάρθηκα καὶ δευτέρα ἡ ὁδηγοῦσα εἰς τὸ κυρίως βαπτιστήριον). Ἡ ἀσάφεια θὰ ὑπάρχῃ ἐφόσον δὲν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς τὰ παραρτήματα τοῦ λου-

---

7) Καὶ τὸ βάπτισμα ἐλέγετο «φώτισμα»· εἰς τὴν εὐχὴν τῶν κατηχουμένων «ὅσοι πρὸς τὸ φώτισμα....». Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος εἰς τὴν δ' ὁμιλίαν τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς ἀναφέρει τὰ ἑξῆς «κλαῦσον τοὺς ἀπίστους, κλαῦσον τοὺς οὐδὲν ἐκείνων ἀπέχοντας, τοὺς χωρὶς ***φωτίσματος*** ἀπερχομένους, τοὺς χωρὶς σφραγῖδος (χρίσεως δι' ἁγίου μύρου).» Ἔκδοσις Ὀξονίου τόμ. γ' σ. 37

τῆρος ἢ φιάλης τῆς Ἁγίας Σοφίας. [8]). Ὁ Σιλεντιάριος ὁμιλεῖ (στ. 594 κ. ἑ.) περὶ εὐρυτάτης φιάλης ἐξ ἰάσπιδος κατεσκευασμένης ἡ ὁποία ἵστατο ἐν μέσῳ αὐλῆς. Πάντως ὅμως ἐπειδὴ ἀλλαχοῦ ὁ Ἀνώνυμος ἀναφέρει καὶ «φιάλην» «ἔχουσαν στοὰς φρεατικὰς δώδεκα,καὶ λέοντας λιθίνους ἐρεύγουσθαι ὕδωρ,» πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὁ Λουτὴρ τοῦ Ἀνωνύμου σημαίνει μᾶλλον τὸ Μ. Βαπτιστήριον. Ὁ ἡμέτερος Ε. Ἀντωνιάδης εἰς τὸ γνωστὸν λαμπρόν του ἔργον συγχέει (Α^{ος} τόμος) τὸν λουτῆρα ἢ φιάλην μὲ τὸ βαπτιστήριον τόσον εἰς τὰ χωρία τοῦ Προκοπίου τὰ ὁποῖα ἀνέφερα, ὅσον καὶ εἰς τον στίχον τοῦ Σιλεντιαρίου τὸν ὁποῖον καταχωρίζω εἰς τὴν σημ. 6.

Ὁ Βυζάντιος συγχέει τὸ βαπτιστήριον μὲ τὸ σκευοφυλάκιον, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς σελίδος 506 τοῦ ἔργου του «Κωνσταντινούπολις», ὅπου πρῶτον καταχωρίζει τὴν φράσιν «βαπτιστὴρ ἢ τὸ μέγα βαπτιστήριον, χρησιμεῦον ἴσως καὶ ὡς σκευοφυλάκιον,» καὶ δεύτερον τοποθετεῖ αὐτὸ «παρὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ,» ὅπου ἀκριβῶς ἔκειτο τὸ σκευοφυλάκιον. Συνταυτίζων σκευοφυλάκιον καὶ βαπτιστήριον φρονεῖ ὅτι οἱ τρεῖς μεγάλοι σταυροὶ εὑρίσκοντο εἰς τὸ διαμέρισμα Βαπτιστηρίου—Σκευοφυλακίου (σημ. ζ′ σελ. 506). Ἀποτέλεσμα τῆς συγχύσεως ταύτης εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι ἀχυρῶνα τῶν Ἀνακτόρων ἐκλαμβάνει ὁ Βυζάντιος τὸ Βαπτιστήριον (σ. 507) καὶ ὄχι τὸ Σκευοφυλάκιον. Ὁ Bandurius εἰς τὸ περὶ ἁγίας Σοφίας σχόλιον ἀναφέρει (ἔκδ. Βόννης σ. 160) ὅτι τὸ σκευοφυλάκιον ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀχυρὼν τοῦ Σεραγίου.» Il sert maintenant de grenier où l'on garde la paille et le foin des chevaux du grand Serail, qui en *est tout proche.*»

Ὁ Βυζάντιος κάμνει λόγον καὶ περὶ δευτέρου μικροῦ βαπτιστηρίου ἢ Λουτῆρος, ὅπως γράφει (σ. 499,503). Ἐκ τοῦ χωρίου ὅμως τοῦ Πορφυρογεννήτου, τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ἀνέφερα καὶ τὸ ὁποῖον καὶ ὁ ἴδιος ἀναφέρει, «διερχόμενος διὰ τῶν βασιλικῶν πυλῶν, καὶ διελθὼν τὸν Νάρθηκα καὶ τὸν Λουτῆρα, κατέρχεται τὸν Ἀθύραν'» καταφαίνεται ὅτι δὲν διέκρινεν ***ἐπὶ τοῦ προκειμένου*** τὴν ταυτότητα Λουτῆρος καὶ φιάλης. Περὶ μικροῦ φωτιστηρίου ἀναφέρεται εἰς τὸ Εὐχολόγιον τοῦ Goar (σ. 292). Ποῦ ἔκειτο αὐτό;

Ποῦ ἔκειτο τὸ Βαπτιστήριον τῆς Ἁγίας Σοφίας; Ὁ Βυζάντιος ὡς εἴδομεν, λέγει ὅτι ἔκειτο εἰς τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ. Ὀρθῶς τοποθετεῖ τὸ βαπτιστήριον τοῦτο ὁ Du Cange, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μαρτυριῶν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καίτοι, ὡς εἴδομεν, παρεξηγεῖ

---

8) Βλέπε καὶ ἔργον Âli Sami Boyar «Aya Sofya» σ. 6, ὅπου κάμνει λόγον περὶ φιάλης, ἀτρίου καὶ ἀθύρα. Τὸ βαπτιστήριον τῆς Ἁγίας Σοφίας, κατὰ τὸν Du Cange, λέγεται μέγα διὰ τὰς μεγάλας διαστάσεις του. (C/polis christiana βιβλ γ′ κεφ. 50 σελ. 72). Καὶ τοῦτο ἀληθὲς μὲν ἀλλὰ καὶ τὸ θυσιαστήριον, ὡς εἴδομεν, ἐλέγετο μέγα· ὅλα αὐτὰ διότι ὁ ναὸς ἐλέγετο «μεγάλη ἐκκλησία.» Ἡ μελέτη τοῦ κ. Schneider περὶ ἀτρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἴσως ἐνισχύει τὴν ἐνταῦθα ἐκτιθεμένην ἄποψιν Die Grabung im westhof der Sofien Kirche σ. 22-28.

τὸν Κωδινὸν συγχέων φιάλην καὶ βαπτιστήριον. Ὄχι μακρὰν τῶν δυτικῶν στοῶν ἢ τοῦ νάρθηκος, ἐν ᾧ τόπῳ ὁρᾶται τὸ Σοφιανὸν Βαπτιστήριον ὑπὸ τοῦ Κωδινοῦ γράφοντος· τὸ ἐπίπεδον τοῦ ναοῦ, καὶ ***τὸν Λουτῆρα*** καὶ τοὺς νάρθηκας καὶ τὰ πέριξ αὐτοῦ.» 9).

Ὁ Ἀνώνυμος τοῦ Βανδουρίου τοποθετεῖ τὸ Βαπτιστήριον πλησίον τοῦ ὡρολογίου τῆς Ἁγίας Σοφίας. Πράγματι δὲ εἰς τὸ σχέδιον τὸ ὁποῖον ἀναδημοσιεύει ὁ κ. A. Sami Boyar ὑπ' ἀριθμὸν 13 σημειώνεται τὸ πρώην βαπτιστήριον νῦν δὲ μαυσωλεῖον τῶν Σουλτάνων Μουσταφᾶ τοῦ πρώτου (1739) καὶ Ἰμπραχὴμ (1740). Κεῖται εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος οὐ μακρὰν τοῦ Νάρθηκος. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀφ' οὗ καὶ αὐτὴ ἡ μαρμαρίνη κολυμβήθρα αὐτοῦ μεταφερθεῖσα εἰς τὸ παραπλεύρως διαμέρισμα, τὸ Ἀποδυτόν, καὶ καταχωσθεῖσα ὑπὸ τὰ χώματα ἀνεκαλύφθη ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ ρέκτου διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Τὸ περίφημον αὐτὸ βαπτιστήριον ἐπεσκέφθη καὶ περιειργάσθη θαυμάσας τὴν πολυτέλειαν αὐτοῦ ὁ γνωστὸς ἀρχιεπίσκοπος Νοβογορόδου Ἀντώνιος (1200). Ἐπὶ τοῦ βαπτιστηρίου εἶδε ἐζωγραφημένην ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς βαπτίσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τὸ ἔτος 1588—πρὶν νὰ μετασχηματισθῇ εἰς Μαυσωλεῖον—ὁ Γερμανὸς Michael Heberer von Bretten ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν εἶδε καὶ τὸ Βαπτιστήριον ὅπου «χρυσᾶ καὶ ἄλλων χρωμάτων μωσαϊκὰ παριστάνουν τὴν βάπτισιν τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν περιστερὰν καὶ τὴν ἐπιγραφήν· «οὗτος ἐστὶν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα» 10) Τὸ βαπτιστήριον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ἀνέπαφον.

Εἰς τὸ Ἀποδυτήριον τοῦ Βαπτιστηρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας φυλάσσονται δύο μεγάλοι πίθοι. Πάντως οὗτοι περιεῖχον ἅγιον μύρον διὰ τοῦ ὁποίου ἐχρίοντο οἱ βαπτιζόμενοι. Ὁ Βυζάντιος (σ. 506) ἐπὶ τοῦ προκειμένου καταχωρίζει τὰ ἑξῆς· «εἰς τὸ ἀποδυτήριον δὲ αὐτοῦ, τὸ κοινῶς καλούμενον Ἀπόδυτον, ἐχρίοντο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου διὰ τοῦ θείου μύρου οἱ νεοφώτιστοι, πρὶν βαπτισθῶσι». «Κατερχόμενος δέ, λέγει τὸ εὐχολόγιον, ὁ πατριάρχης ἀπὸ τοῦ Συνθρόνου εἰσέρχεται διὰ τοῦ σκευοφυλακείου ἐν τῷ ***Ἀποδύτῳ τοῦ Μεγάλου Βαπτιστηρίου*** » Δὲν ξεύρω ποῖον εὐχολόγιον, εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ μακαρίτης Βυζάντιος· εἰς ἓν τῶν εὐχολογίων—χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ὄρους Σινᾶ, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Δημητριέβσκι (σ. 575 γραφὲν ὀλίγον πρὸ τῆς Ἁλώσεως) ἀναγινώσκο-

9) «Haud longe à porticibus *Occidentalibus.* vel Narthece,quo statui videtur loco Baptisterium Sophianum a Codino scribente . Du Cange, ἔνθ. ἀν.

10) Jean Ebersolt «Constantinople byzantine et les voyageurs du Levant». Paris, 1918 p. 35, 107.

μεν τὰ ἑξῆς· «Τάξις ἑτέρα τῶν εὐχῶν τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος ἃς ποιεῖ ὁ πατριάρχης προηγησαμένων τῶν εἰρημένων, μάλιστα δὲ τῷ μεγάλῳ Σαββάτῳ ἑσπέρας. Καὶ χρίει αὐτόν.... ἐν δὲ τῷ πατριαρχείῳ παρὰ τοῦ πατριάρχου, ὡς προείρηται τῷ μεγάλῳ Σαββάτῳ, γίνεται ἡ βάπτισις. Μετὰ τὴν εὐχὴν τοῦ μύρου, ἀποδύεται τὴν στολὴν τῶν βαπτισμάτων καὶ βάλλει τῆς λειτουργίας, καὶ ***ἐξέρχεται ἐν τῷ ἀδύτῳ*** (γράφε Ἀποδύτῳ) τοῦ ***Βαπτιστηρίου*** καὶ χρίει τοὺς βαπτισθέντας τῷ ἁγίῳ μύρῳ.» Ὁ Βυζάντιος λέγει ὅτι ἐχρίοντο πρὶν βαπτισθῶσι, τὸ δὲ προειρημένον εὐχολόγιον τοῦ Σινᾶ διαλαμβάνει τὴν ὀρθὴν φράσιν χρίει τοὺς βαπτισθέντας.» Ὡς γνωστὸν ἡ χρίσις ἢ σφραγὶς γίνεται μετὰ τὸ βάπτισμα. Εἰς τὸ εὐχολόγιον τοῦ Goar σ. 241—292 καταχωρίζεται· «χρίει τῷ ἁγίῳ μύρῳ τοὺς βαπτισθέντας.» Ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ τὸ χωρίον «εἰσέρχεται ἐν τῷ ἀποδύτῳ τοῦ Μ. Βαπτιστηρίου.»

Τὸ σχῆμα τοῦ Βαπτιστηρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας παρουσιάζεται ἔσωθεν μὲν ὀκτάγωνον, ἔξωθεν δὲ τετράγωνον, μετὰ νάρθηκος, θόλου, κόγχης καὶ ἀποδυτηρίου. Τὰ σχήματα ἄλλως τε τῶν χριστιανικῶν βαπτιστηρίων κατὰ τὸν πέμπτον καὶ ἕκτον αἰῶνα ἦσαν ἢ ὀκτάγωνα ἢ ἑξάγωνα ἢ κυκλικά. Ὀκτάγωνον εἶναι καὶ τὸ ἐν Ῥαβέννῃ Βαπτιστήριον τὸ λεγόμενον τῶν Ὀρθοδόξων καὶ ἀνῆκον εἰς τὰ μέσα τοῦ πέμπτου αἰῶνος (Ch. Diehl, «Manuel d'art byzantin» σ. 112-114).

Ὁ Ἀνώνυμος τοῦ Βανδουρίου χαρακτηρίζει κυκλικὸν τὸ σχῆμα τοῦ Βαπτιστηρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας. Κατὰ τὴν ἐπικρατήσασιν συνήθειαν ἀφιερώθη εἰς τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην, ἐκτίσθη δὲ πρὶν νὰ ἀρχίσῃ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ οὐχὶ πρὶν νὰ ἀποτελειωθῇ οὗτος [11]) ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἀναφέρω. «Πρὸ τοῦ ἄρξασθαι (τὸν Ἰουστινιανὸν) κτίζειν τὸν ναόν, προέκτισεν, γράφει ὁ ῥηθεὶς Ἀνώνυμος, εὐκτήριον χρυσόφορον περικαλὲς ***κυκλικὸν*** μετὰ λίθων πολυτίμων, ὅπερ ὠνόμασε τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.... τὸ καλούμενον ***Βαπτιστήριον.***»

Τόσον τὸ βαπτιστήριον ὅσον καὶ ἡ κολυμβήθρα εἶναι κτίσμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀνωνύμου καὶ τῶν Πατρίων [12]) ο Ἰουστινιανὸς τὴν ὕλην ἡ ὁποία εἶχεν ἀπομείνῃ ἀπὸ τὸν καέντα Θεοδοσιανὸν ναὸν (415—532) τὴν ἔθηκε χωριστά· «οὐδὲ γὰρ χρείαν αὐτῆς εἶχεν, διὰ τὸ πολλὴν καὶ ἄπειρον ὕλην ἡτοιμάσθαι.» Εἶναι γνωστὸν ὅτι πολλὰ περισσεύματα ἀπὸ τὰ ὑλικὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἡ Αὐτοκράτειρα

---

[11]) Ὁ Leclercq εἰς τὸ λεξικὸν τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας τοῦ Gabrol ἐσφαλμένως μεταφράζει τὸν Ἀνώνυμον τοῦ Βανδουρίου. « Avant l'achèvement de Sainte Sophie Justinien fit ériger....» Ὁ Ἀνώνυμος λέγει πρὸ τοῦ ἄρξασθαι κτίζειν τὸν ναόν.... Dictionnaire d'archéologie chrétienne τόμ. Β΄· στ. 431.

[12]) Ἔκδοσις Preger σελ. 287.

Θεοδώρα έχρησιμοποίησε διά τήν οίκοδομήν τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

Ὀκταγώνου σχήματος βαπτιστήριον ἀνεκαλύφθη πρὸ δεκάδων τινῶν ἐτῶν ἐν τῷ Spalato (Salone). Ἔχει δύο δωμάτια καὶ κολυμβήθραν εἰς τὴν ὁποίαν κατέβαινον ἐκ τριῶν μερῶν διὰ κλιμάκων ἐχουσῶν δύο βαθμῖδας. Τὸ βαπτιστήριον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἀρκετὰ παρόμοιον, ὡς γράφει ο Leclercq, ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ Ναβαρῖνον τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ κολυμβήθρα τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὡς εἶπον, εἶναι μαρμαρίνη καὶ μεγαλυτέρα τῆς ἐν τῷ Μουσείῳ Τὸπ καποὺ φυλασσομένης. Ἀφίνω τὴν περιγραφὴν αὐτῆς καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ εἰς τὸν ἀνακαλύψαντα αὐτὴν φίλον κ. A. Sami Boyar.

Ὁ Βυζάντιος περὶ τῆς κολυμβήθρας αὐτῆς λέγει ὅτι «δι' ὑδραγωγείου ἔρρεεν ἀεννάως τὸ ὕδωρ». (σ. 506) Πράγματι σώζονται αἱ ὀπαὶ διὰ τῶν ὁποίων ἀνήρχετο καὶ κατήρχετο τὸ ὕδωρ. Ὁ Du Cange γράφει. «in hos autem sacros fontes (=εἰς τὴν ἱερὰν αὐτὴν κολυμβήθραν) ex aquaeductibus (ἐξ ὑδροσωλήνων) influebant perennes aquae (ἐχύνοντο ἀέννατα ὕδατα) ut colligitur ex Anastasio de vitis ph. 117, 134, 183 (ἔκδ. Βόννης σ. 150).

Περὶ τῆς κολυμβήθρας τοῦ μουσείου ἔγραψα ἄλλοτε ὀλίγας γραμμὰς εἰς τὴν «Ὀρθοδοξίαν» Εὑρέθη εἰς τὸ τέμενος Zeyneb Sultan Cammii, πλησίον τῆς Ἁγίας Σοφίας· ἔχει μῆκος 2,70, πλάτος 2,017 καὶ βάθος 1,48. Ἡ καταμέτρησις ἔγινε ὑπολογισθέντος καὶ τοῦ πάχους—ἀρκετοῦ—τοῦ μαρμάρου. Οἱ ἀείμνηστοι Κωνστάντιος Πατριάρχης καὶ Πασπάτης ἀναφέρουν καὶ περὶ μιᾶς ἄλλης μικροτέρας κολυμβήθρας εὑρισκομένης ἐν τῷ Ἀτὶκ Μουσταφᾶ Πασᾶ Τζαμιΐ τοῦ Αϊβὰν Σεραγί, εἰς τὸν ποτε ναὸν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Μάρκου. 13). Γράφουν ὅτι ἦτο σκεπασμένη μὲ χῶμα. Ὑποθέτω ὅτι οἱ νέοι διευθυνταὶ τοῦ Μουσείου θὰ τὴν ἀνακαλύψουν καὶ θὰ τὴν τοποθετήσουν παρὰ τὴν κολυμβήθραν τοῦ Τζαμίου Zeyneb Sultan.

† Ὁ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ

---

13) Κωνσταντίου «Ἐλάσσονες Συγγραφαί» σ. 440. Πασπάτης «Βυζαντιναὶ Μελέται σ. 317.

ΜΕΤΕΣΧΕΝ ΑΡΑΓΕ Ο ΙΟΥΔΑΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ;

(Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 99)

β') **Ὅτι ὁ Ἰούδας δὲν μετέσχε τῆς Θ. Εὐχαριστίας.**

Ἐὰν ὅμως εἷς τόσος μέγας ἀριθμὸς Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπιφανῶν θεολόγων καὶ ἐξηγητῶν τοῦ καθόλου Χριστιανικοῦ κόσμου ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς συμμετοχῆς τοῦ Ἰούδα εἰς τὸ ἱερὸν μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας, οὐχ ἧττον εἷς ἐξ ἴσου σεβαστὸς ἀριθμὸς γνωμῶν συντάσσεται καὶ πρὸς τὴν ἑτέραν παράταξιν, καθ' ἣν ὁ μιαρὸς μαθητὴς δὲν παρίστατο κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συστάσεως τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Ἡ παράταξις αὕτη, ἡ ὁποία συγκαταλέγει ὀλιγωτέρους μὲν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, τοὺς περισσοτέρους ὅμως ἐκ τῶν νεωτέρων, ἐκπροσωπεῖ, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς κατωτέρω, τὴν καθαρωτέραν καὶ θεωρητικωτέραν ἀντίληψιν τοῦ ζητήματος.

Ἰδοὺ δὲ ὑπὸ ποίων διετυπώθη αὕτη:

Πρῶτος τῆς παρατάξεως ταύτης ἔρχεται ὁ **Τατιανὸς** (Β' αἰών).

Οὗτος, εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ τὸ «Διὰ Τεσσάρων», [1]) τὸ ὁποῖον εἶναι μία συνεχὴς καὶ ἐνηρμονισμένη παράταξις τῶν διηγήσεων τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, καθὼς παρατάσσει τὰ γεγονότα τῆς νυκτὸς ἐκείνης, ἀφίνει νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἡ σύστασις τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἔλαβε χώραν μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Ἰούδα ἐκ τοῦ ἀνωγέου. «Λαβὼν οὖν τὸ ψωμίον ἐκεῖνος, εὐθέως ἐξῆλθεν, ἦν δὲ νύξ. Ὅτε οὖν ἐξῆλθε, λέγει ὁ Ἰησοῦς· νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ. Εἰ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ καὶ ὁ Θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν αὐτῷ καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτὸν (Ἰωαν. 13. 30..). Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, λαβὼν ἄρτον...... (Ματθ. 26, 26)». Δηλ., ἄλλαις λέξεσι, παραδέχεται τὴν ἑξῆς σειρὰν εἰς τὴν παράταξιν τῶν χωρίων: α') Ἰωαν. 13, 21—32, β') Ματθ. 26, 26—35 καὶ ἀκολούθως γ') Λουκ. 22, 31 καὶ 32., ὅπερ σημαίνει ὅτι ὁ Ἰούδας, κατ' αὐτόν, δὲν μετέσχε τῆς Θ. Εὐχαριστίας.

Μετὰ μεγαλειτέρας σαφηνείας ἢ ὁ Τατιανὸς καὶ ρητῶς ὑπὲρ τῆς συμμετοχῆς τοῦ Ἰούδα εἰς τὴν Θ. Εὐχαριστίαν ὁμιλοῦσιν αἱ **Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ** (τέλη τοῦ Δ' ἢ ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος) καὶ ἡ **Διδασκαλία** (τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος). Ἐξ αὐτῶν αἱ πρῶται, ἀπεριφράστως λέγουσιν, ὡς δῆθεν ἀπὸ στόματος αὐτῶν τούτων τῶν 12, ὅτι ὁ Ἰούδας δὲν συμπα-

---

[1]) Migne, P. L. 68, 251—358.

ρίστατο αὐτοῖς, ὅτε οὗτοι παρελάμβανον τὸ μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας. «***Παραδοὺς δὲ ἡμῖν τὰ ἀντίτυπα μυστήρια τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος αὐτοῦ, Ἰούδα μὴ συμπαρόντος ἡμῖν***, ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν» [2]).

Τὸ ἴδιον δὲ λέγει καὶ ἡ ***Διδασκαλία*** διὰ τῶν ἑξῆς :

« ...... et resurrexit Judas Iscariotes et abiit, ut eum traderet. Deinde nobis dixit Dominus noster : Amen dico vobis [3])... »

Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης, μὲ τὸν πλέον σαφῆ τρόπον, ἀποφαίνεται καὶ ὁ Ἱερὸς ***Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας***, εἰς τὰ Σχόλια αὐτοῦ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, ἔνθα σχολιάζων τὸν στίχον 26,26 «ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν.....» λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς : «***μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τὸν Ἰούδαν, παραδίδωσι τοῖς ἕνδεκα ὁ Σωτὴρ τὸ σωτηριῶδες μυστήριον***» [4]).

Ὁμοίως καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν **ἐπ' ὀνόματι Διονυσίου τοῦ Ἀεροπαγίτου** φερομένων συγγραμμάτων, εἰς τὸ ἔργον περὶ «Ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας», θεολογῶν ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως καὶ θέλων νὰ ὑποδείξῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ ποία καὶ πόση ἀπαιτεῖται προσοχὴ καὶ εὐλάβεια ἀπὸ μέρους τῶν προσερχομένων εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας, καὶ προσάγων τὸ παράδειγμα τοῦ Ι. Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπεξένωσεν αὐτῆς τὸν προδότην μαθητήν, λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς :

« .... καθ' ὅ καὶ αὐτός, ὁ τῶν συμβόλων δημιουργὸς, ***ἀποκληροῖ*** δικαιότατα τὸν οὐχ ὁσίως αὐτῷ καὶ ὁμοτρόπως τὰ ἱερὰ συνδειπνήσαντα, διδάσκων εὐαγῶς τε ἅμα καὶ θεοπρεπῶς, ὡς ἡ καθ' ἕξιν ἀληθὴς ἐπὶ τὰ θεῖα προσέλευσις, τὴν πρὸς τὸ ὅμοιον αὐτῶν κοινωνίαν τοῖς προσιοῦσιν χαρίζηται» [5]).

Πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην συντάσσονται καὶ οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν νεωτέρων ἢ καὶ ὅλως συγχρόνων ἐξηγητῶν καὶ Θεολόγων, καὶ δὴ οὗτοι οἱ ἐπιφανέστεροι, ὡς π. χ. ὁ Cornely, ὁ πολὺς Γερμανὸς ἐξηγητὴς Meyer, [6]), ὁ Corluy, ὁ Knabebauer, ὁ Durand, ὁ Lesêtre, ὁ Brassac, ὁ Lag-

---

[2]) Didascalia et Constitutiones Apostolorum, ἔκδ. Funk, Paderbonae, 1905, σελ. 273.

[3]) Funk, Didascalia et......, ἔνθ. ἀνωτ.

[4]) Migne, Ἑ Π. 72, 452.

[5]) Migne, Ἑ. Π. 3, 428.

[6]) Heinr. Meyer, Commentar über das N. Testament, Göttingen, 1869, τομ. IV, σελ. 541.

range [7]), ὁ Fillion [8]), ὁ Renié [9]), ὁ E. De Pressensé [10]), καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ξένοι, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ὁ Ν. Δαμαλᾶς [11]), ὁ Διομήδης Κυριακὸς [12]), καὶ ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Β. Ἀντωνιάδης [13]).

(συνεχίζεται)

† ΔΙΑΚ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

7) Πάντες οὗτοι εἰς τὰ σχετικὰ αὐτῶν ὑπομνήματα.

8) Fillion, Vie de N. S. Jesus-Christ, Paris, 1929, τομ. III, σελ. 357, κυρίως δὲ εἰς τὴν εἰδικὴν πραγματείαν αὐτοῦ : «Judas assistait-il à l' institution de la Sainte Eucharistie ?» εἰς τὸ Essais d' Exégèse, Paris, 1884, σελ. 311-326.

9) J. Renié, Manuel d' Ecriture Sainte, τομ. IV, Les Évangiles, Paris-Lyon, 1924 σελ. 554.

10) E. De Pressensé, Jesus-Christ, son temps, Sa vie, son œuvre, Paris, 1884 σελ. 608.

11) Ὁ Δαμαλᾶς εἰς τὴν Ἑρμηνείαν αὐτοῦ εἰς τὴν Κ. Δ. (τομ. II, μέρος 2ον, σελ. 550—555) σχολιάζων τοὺς στιχ. Ματθ. 26, 17—29, λέγει ὅτι ὁ Ι. Χριστὸς παρέδωκε τὸ μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας εἰς τοὺς μαθητὰς μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ἰούδα ἐκ τοῦ ἀνωγέου, διότι «μένοντος αὐτοῦ οὔτε τὸν μυστικὸν δεῖπνον παραδοῦναι ἠδύνατο, καὶ τῷ προδότῃ μεταδοῦναι ἄρα, οὔτε τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ὁμιλίαν ποιήσασθαι. ***Ἀμφότερα δὲ ταῦτα ἐγένοντο μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Ἰούδα,*** ὡς ρητῶς ἀναφέρει περὶ τῆς ὁμιλίας ὁ Ἰωάννης (13, 31) καὶ ὡς προκύπτει περὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου καὶ ἐκ τοῦ Ματθ. 26, 29». Συμπεραίνει δὲ οὕτω διὰ τὸ ὅλον ζήτημα: ἡ τοῦ Λουκᾶ διήγησις (Λουκ. 22, 21 κ. ἑξ.) ***ἐστι πρωθύστερος***, και προτακτέα χρονολογικῶς τοῦ 15ου στίχου.

12) Διομήδους Κυριακοῦ, Ἱερὰ Ἱστορία, σελ. 117—118.

13) Β. Ἀντωνιάδου, Ἱερὰ Ἱστορία, μέρος Βον, Ἡ Καινὴ Διαθήκη. Κων/πολις, 1897, σελ. 62—63.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ

Η Α. Θ. Παναγιότης.

Θείᾳ συνάρσει, ἀναρρώσασα ἐκ τῆς τελευταίας ἀσθενείας Αὐτῆς ἡ Α. Θ. Παναγιότης κατέλιπε τὴν κλίνην ἀπὸ τῆς 1ης τοῦ λήξαντος μηνός.

Ἡ Α. Θ. Παναγιότης ἐχοροστάτησεν ἐν τῷ πανσέπτῳ Πατριαρχικῷ Ναῷ τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων (20 τοῦ μ.), κατὰ τὰς λοιπὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς τοῦ μηνὸς ἀκούσασα τὴν ἱ. λειτουργίαν ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ Πατριαρχικῷ Παρεκκλησίῳ τοῦ ἁγ. Ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου, ἐν αὐτῷ ἐκκλησιασθεῖσα καὶ τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς, τῶν εὐχῶν τῆς Γονυκλισίας ἀναγνωσθεισῶν ὑπὸ τοῦ πανοσιολ. Μ. Πρωτοσυγκέλλου.

Πατριαρχικὸς Ναός.

— Τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς (13 τοῦ μ.) ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Ναῷ κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἐχοροστάτησεν ὁ σεβ. Μητροπολίτης Ἴμβρου καὶ Τενέδου κ. Ἰάκωβος, προστὰς καὶ τοῦ ἐν συνεχείᾳ ψαλέντος Ἑσπερινοῦ τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀναγνοὺς τὰς Εὐχὰς τῆς Γονυκλισίας.

— Κατὰ τὰς λοιπὰς Κυριακὰς τοῦ μηνός, ὡς καὶ κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς Θείας Ἀναλήψεως (3 τοῦ μ.) καὶ τῶν ἁγ. Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (29 τοῦ μ.), ἐν τῷ π. Πατριαρχικῷ Ναῷ ἐχοροστάτησεν ὁ πανοσιολ. Μ. Πρωτοσύγκελλος κ. Ἀδαμάντιος.

Ὁ Ἀγγλικανὸς Ἐπίσκοπος Γιβραλτὰρ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα.

Ἀφιχθεὶς κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν ἐπὶ ποιμαντορικῇ ἐπισκέψει τῶν ἐνταῦθα χριστιανῶν αὐτοῦ, ὁ σεβ. Ἐπίσκοπος Γιβραλτὰρ κ. Χάρολδ Μπάξτον, προσῆλθεν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα τῇ 17ῃ τοῦ μηνὸς καὶ ἐγένετο δεκτὸς παρὰ τῇ Α. Θ. Παναγιότητι. Παρὰ τῇ Α. Θ. Παναγιότητι παρευρίσκοντο οἱ σεβ. Μητροπολῖται Ἴμβρου καὶ Τενέδου κ. Ἰάκωβος καὶ Λαοδικείας κ. Δωρόθεος, τὸν δὲ Ἀγγλικανὸν Ἐπίσκοπον συνώδευεν ὁ ἐνταῦθα Ἀγγλικανὸς Πρωθιερεὺς αἰδεσιμολ. κ. Αὐγουστῖνος Ὄκλεϋ.

Ἡ Α. Σεβασμιότης ἀπερχομένη ἐπεσκέφθη καὶ προσεκύνησε τὸν π. Πατριαρχικὸν Ναόν, προεπέμφθη δέ, καθ' ἃ καὶ ἐγένετο δεκτή, μετὰ τῶν νενομισμένων τιμῶν.

Τὸν σεβ. Ἐπίσκοπον τὴν ἐπαύριον ἀντεπεσκέφθη ἀπὸ μέρους τῆς Α. Θ. Παναγιότητος ὁ πανοσιολ. Μ. Πρωτοσύγκελλος κ. Ἀδαμάντιος.

Ἐπισκέψεις.

Κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον ἐπεσκέφθησαν τὰ Πατριαρχεῖα καὶ ἐγένοντο δεκτοὶ παρὰ τῇ Α. Θ. Παναγιότητι:

— Τῇ 16ῃ ὁ ἐνταῦθα Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος κ. Σπυρίδων Καπετανίδης, διερωτήσας τὰ τῆς ὑγείας τῆς Α. Θ. Παναγιότητος.

— Τῇ 17ῃ ὁ νέος ἐνταῦθα Γενικὸς Πρόξενος τῆς Γιουγκοσλαυΐας ἐντιμ. κ. Λουκᾶς Λούκοβιτς, προσελθὼν ἐν συνοδείᾳ τοῦ αἰδεσιμολ. Πρωθιερέως κ. Πέτρου Χαϊδούκοβιτς, καὶ λαβὼν τὰς Πατριαρχικὰς Εὐχὰς ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, διερμηνεύσαντος τοῦ σερβομαθοῦς Μ. Οἰκονόμου κ. Γεωργίου Ἀναστασιάδου.

— Τῇ 28ῃ ὁ ἐντιμ. Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς εὐγενεστάτης κ. Καπετανίδου καὶ τῆς εὐγενεστάτης δεσποινίδος Ναούμ.

— Τῇ 19ῃ ὁ ἐξοχ. Πρεσβευτὴς τῆς Ρουμανίας κ. Ἀλέξ. Τελεμάκ, προσελθὼν μετὰ τῆς εὐγενεστάτης πριγκηπίσσης Γκίκα καὶ ἐκκλησιασθεὶς τὴν πρωΐαν ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν ἁγ. Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ἐν τῷ π. Πατριαρχικῷ Ναῷ.

Τὴν Α. Ἐξοχότητα καὶ τὰς αὐτῶν Ἐντιμότητας ἀντεπεσκέφθη ἀπὸ μέρους τῆς Α. Θ. Παναγιότητος ὁ πανοσιολ. Μ. Πρωτοσύγκελλος κ. Ἀδαμάντιος, συνοδεύοντος, κατὰ τὴν παρὰ τῷ κ. Γ. Προξένῳ τῆς Γιουγοσλαυΐας ἀντεπίσκεψιν, τοῦ αἰδεσιμολ. Μ. Οἰκονόμου κ. Γεωργίου Ἀναστασιάδου.

Πατριαρχικαὶ εὐχαί.

— Ἐν τῇ τελετῇ τῆς ἀπονομῆς τῶν πτυχίων τοῦ λήξαντος σχολικοῦ ἔτους τῆς Ἀμερικανικῆς Ροβερτείου Σχολῆς, εὐγενεῖ προσκλήσει τῆς Δ ευθύνσεως τῆς Σχολῆς, ἡ Α. Θ. Παναγιότης ἀντεπροσωπεύθη διὰ τοῦ πανοσιολ. Ὑπογραμματέως τῆς Ἱ. Συνόδου κ. Μαξίμου, παραστάντος ἐν τῇ τελετῇ καὶ διαβιβάσαντος τὰς Πατριαρχικὰς εὐχάς.

— Ἐνοσηλεύθη κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον ἐν τῷ ἐνταῦθα Ἀμερικανικῷ Νοσοκομείῳ, ὑποστὰς σοβαρὰν ἐγχείρισιν, ὁ ἱερεὺς τῆς ἐν Σμύρνῃ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας αἰδεσιμολ. Οἰκονόμος κ. Γεώργιος Γροπέτης. Ἀπὸ μέρους τῆς Α. Θ. Παναγιότητος ἐπεσκέφθη τὴν Α. Αἰδεσιμολογιότητα καὶ ηὐχήθη ὑπὲρ ἀναρρώσεως αὐτῆς ὁ ἐκ τῶν Πατρ. Ἐφημερίων πανοσιολ. ἀρχιμ. κ. Νικόδημος Χαρβαλιᾶς.

Ἡ Α. Αἰδεσιμολογιότης ἀναρρώσασα προσῆλθε τῇ 25ῃ τοῦ μηνὸς εἰς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ ὑπέβαλε τὰ εὐλαβῆ σέβη αὐτῆς τῇ Α. Θ. Παναγιότιτι, ἀνεχώρησε δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς ἐκ τῆς ἡμετ. πόλεως ἐπιστρέφουσα εἰς τὰ ἴδια.

Πατριαρχικὴ Ἀντιπροσώπευσις.

— Θανὼν τῇ 2 Ἰουνίου, ἐκηδεύθη τῇ 3ῃ ἐν τῷ ἱ. Ναῷ τῆς Μεταμορφώσεως Σισλῆ ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη χρηματίσας ἐν τοῖς Πατριαρχείοις γραμματεὺς τῆς Ἐφορίας τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης καὶ ἀπό τινων ἐτῶν ἀποσυρθεὶς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἀείμνηστος Ἀλέξανδρος Φωτιάδης. Ἐν τῇ νεκρωσίμῳ ἀκολουθίᾳ ἀπὸ μέρους τῆς Α. Θ. Παναγιότητος παρέστη ὁ πανοσ. Μ. Ἐκκλησιάρχης κ. Γεράσιμος.

— Θανόντος καὶ κηδευθέντος τῇ 20ῃ τοῦ μηνὸς τοῦ Ἀκολούθου τοῦ Τύπου ἐν τῷ ἐνταῦθα Γενικῷ Προξενείῳ τῆς Γιουγοσλαυΐας ἀειμνήστου Στογιὰν Λουκάτσεβιτς, ἐν τῇ νεκρωσίμῳ ἀκολουθίᾳ αὐτοῦ, ψαλείσῃ ἐν τῷ ἱ. Ναῷ τῆς Μεταμορφώσεως Σισλῆ, παρέστη ἐκ προσώπου τῆς Α. Θ. Παναγιότητος ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Π. Κ. Ἐκκλ. Ἐπιτροπῆς πανοσιολ. ἀρχιμ. κ. Νικόλαος Κουτρουμπῆς.

Σιναϊτικὸν Μετόχιον.

Τῇ 10ῃ Ἰουνίου, πυρκαϊὰ ἐκραγεῖσα ἔκ τινος ξυλίνης οἰκίας, κειμένης παρὰ τὸ ἐν Βαλατᾷ Σιναϊτικὸν Μετόχιον καὶ ἀνηκούσης εἰς αὐτό, ἀπετέφρωσε ὁμοῦ μετὰ τῆς οἰκίας ταύτης καὶ τὸ ἡγουμενεῖον τοῦ Μετοχίου.

Χάριτι θείᾳ ὁ ἱ. Ναὸς περιεσώθη ἀνέπαφος ἐκ τοῦ πυρός.

Ἐπὶ τῇ διασώσει τοῦ ἱ. Ναοῦ τῇ Κυριακῇ 27ῃ τοῦ μ. ἐτελέσθη ἡ θ. λειτουργία καὶ ἰδιαιτέρα εὐχαριστήριος δέησις ἐν τῷ ἱ. Ναῷ τοῦ Μετοχίου, προεξάρχοντος τοῦ σεβ. Μητροπολίτου Χριστουπόλεως κ. Μελετίου. Ἀπὸ μέρους τῆς Α. Θ. Παναγιότητος παρέστη ἐν αὐτῇ ὁ πανοσιολ. Μ. Ἀρχιμανδρίτης κ. Καλλίνικος.

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἱερὰ Σύνοδος.

Ἡ Α. Θ. Παναγιότης ἀναρρώσασα τελείως ἐκ τῆς τελευταίας ἀσθενείας Αὐτῆς, προήδρευσεν ἀπὸ τῆς 15ης Ἰουνίου τῶν συνεδριῶν τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου.

Ἐπὶ τούτῳ ἐξεφράσθη τῇ Α. Θ. Παναγιότητι ἡ χαρὰ καὶ αἱ εὐχαὶ τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου.

— Ἡ Ἁγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος κατα τὰς τακτικὰς αὐτῆς συνεδρίας τοῦ παρόντος μηνὸς ἠσχολήθη ἐπὶ ζητημάτων κανονικῶν καὶ ἄλλων, φύσεως γενικῆς καὶ μερικῆς.

Ὁ ἀγγλικὸς ἐκκλησιαστικὸς Τύπος περὶ τῆς σημερινῆς θέσεως διαφόρων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

Ἡ ἐν Λονδίνῳ ἐκδιδομένη ἑβδομαδιαία Ἐκκλησιαστικὴ ἐφημερὶς «The Record» παρεχει πληροφορίας περὶ τῆς θρησκευτικῆς καταστάσεως ὀρθοδόξων τινων χωρῶν κατεχομένων τωρα ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Ἐν πρώτοις τὸ περιοδικὸν τοῦτο διατυπωνει τὴν σκέψιν ὅτι τὸ μέλλον τῆς θρησκείας ἐν Ρωσσίᾳ θὰ ἔχῃ ζωτικὸν ἐνδιαφέρον κυριως δια τὴν Εὐρώπην. Εἷς Ρῶσσος καθηγητής, νῦν μακρὰν τῆς Ρωσσίας εὑρισκόμενος, προβλέπει μίαν πραγματικὴν πνευματικὴν ἀναζωογονησιν ἐν Ρωσσίᾳ.

Οὗτος ἰσχυρίζεται ὅτι, καθὼς μαρτυροῦν καὶ αὐτοὶ οἱ Σύνδεσμοι τῆς ἀθεΐας ἐν τῇ Σοβιετικῇ Ρωσσίᾳ, τὸ ἥμισυ τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς χριστιανικῆς καθόλου νεολαιας, μένει πιστὸν εἰς τὰς θρησκευτικάς του πεποιθήσεις. Παρὰ τὰ ἐμπόδια τὰ ὁποῖα προβάλλει εἴτε ὁ Ναζισμὸς εἴτε ὁ Ἀθεϊσμὸς εἰς τὰ διάφορα ρωσσικὰ ἐδάφη, ὁ ἐκδότης τῆς ὡς ἄνω ἐφημερίδος αἰσιοδοξεῖ ὡς πρὸς τὸ μέλλον τῆς θρησκευτικότητος τῆς ρωσσικῆς Νεολαίας. Μετὰ ταῦτα γίνεται λόγος περὶ ἑνὸς ἀγραμμάτου Ρώσσου ἱερέως, Γρηγορίου ὀνομαζομένου, ὁ ὁποῖος προήχθη εἰς ἀρχιεπίσκοπον προοριζόμενον διὰ τὴν ποιμαντορίαν ὅλων τῶν ὀρθοδόξων Ρώσσων τῶν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατεχομένων ἐδαφῶν. Ὁ αὐτοχειροτόνητος οὗτος ἱεράρχης κατὰ τὸν προηγούμενον παγκόσμιον πόλεμον περιῆλθε τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Σερβίαν, κατὰ δὲ τὴν ἀνακωχὴν καὶ τὴν περίοδον τῆς εἰρήνης ἔζη ἐν Γερμανίᾳ. Πρό τινων ἡμερῶν ἀπέθανε· τὸ εἰρημένον ἀγγλικὸν περιοδικὸν χαρακτηρίζει τὸν θάνατον του ὡς μυστηριώδη.

Ἡ θρησκευτικὴ ἐν γένει κατάστασις ἐν Ἐσθονίᾳ ἐμφανίζεται ὄχι παρήγορος. Ἰδιαιτέρως ζοφερα ἐκτίθεται ἡ θέσις τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Σοβιετικῶν κατεκλύσθη ὑπὸ τῶν ἀντιθρησκευτικῶν ἰδεῶν. Τί συμβαίνει ἐπὶ τῆς γερμανικῆς κατοχῆς παραμένει ἄγνωστον (is largely a closed book).

Ἡ ἰδία ἐφημερὶς καταχωρίζει μερικὰ ἀποσπάσματα ἑνὸς βαρυσημάντου λογου τὸν ὁποῖον ὁ νῦν ἀρχιεπίσκοπος Κανταουρίας ἐξεφώνησεν εἰς τὸν Σύνδεσμον τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας (Christian Evidence Society).

Ὁ Σεβασμιωτατος Κανταουρίας ὡμίλησε περὶ μιᾶς νέας ἐκτιμήσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ ἀπόψεως θρησκευτικῆς «Νομιζω ὅτι ἤρχισε νὰ ἐμφιλοχωρῇ εἰς τὰς διανοίας τοῦ λαοῦ ουτο, ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐπιστήμης δὲν θὰ ἱκανοποιήσετε ὅλους τοὺς πόθους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐὰν ἀναγνώσετε νεώτερα μυθιστορήματα καὶ ἐὰν ἐμβαθύνετε εἰς μίαν νεωτέραν ψυχολογίαν θὰ συναντᾶτε σταθερῶς μίαν λέξιν, καὶ αὐτὴ ἡ λέξις εἶναι ἀπογοήτευσις (frustration).

Πρὸ τοῦ πολέμου ὁ λαὸς ἐδαπάνα ἕνα μέγα μέρος τῆς ἡμέρας διὰ νὰ κερδίσῃ τὰ μέσα τὰ ἀπαραίτητα ὅπως περάσῃ διασκεδάζων τὸ ὑπόλοιπόν της διάστημα. Πῶς θὰ ἀντιμετωπισθῇ ἡ κατάστασις αὐτή; πείσατε τὸν λαὸν ὅτι ὑπάρχει τι τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ θεὸς κυβερνᾷ καὶ ὑπάρχει θεία πρόνοια καὶ ἀνώτερος (θεῖος) σκοπὸς ἐν παντί».

† Ὁ Η. Γ.